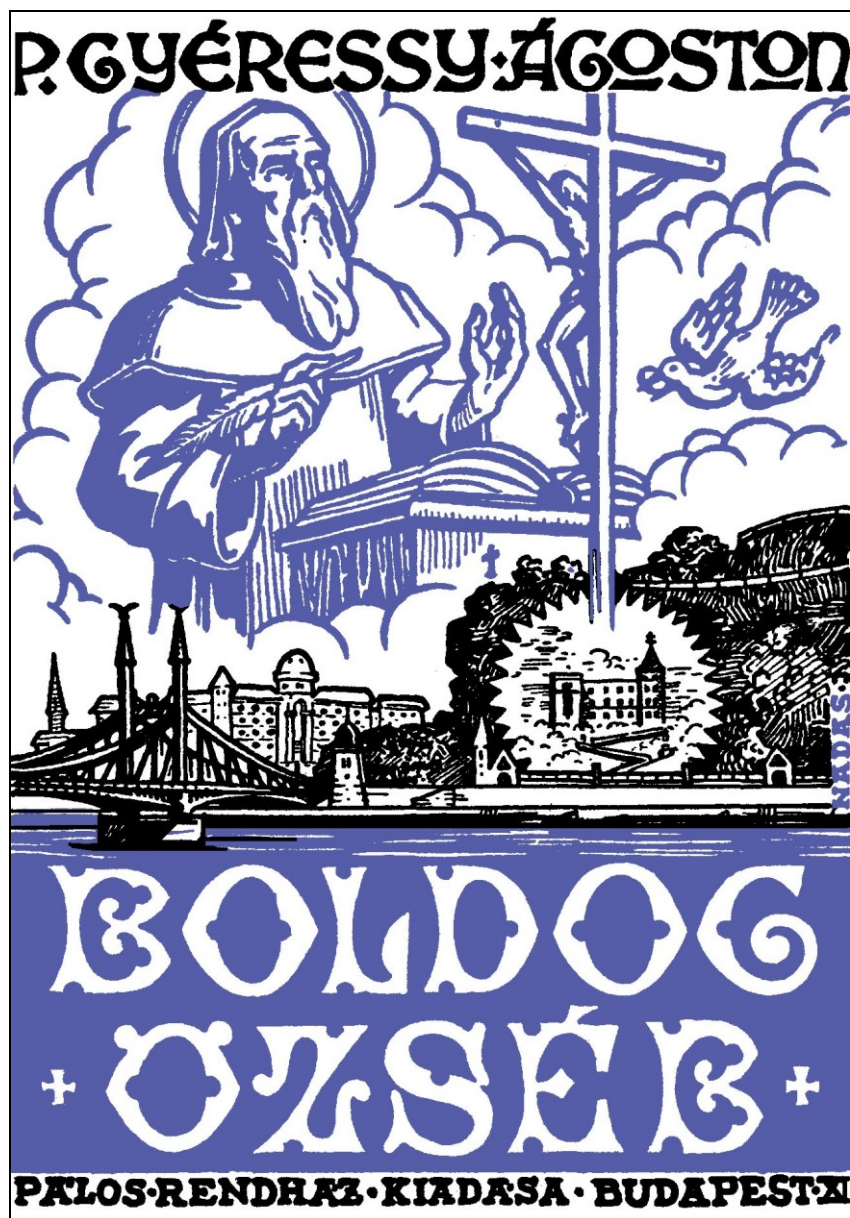

Gyéressy Ágoston Boldog Özséb élete

Mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Gyéressy Ágoston
Boldog Özséb élete

A Méltóságos és Főtisztelendő Esztergomi Székes Főkáptalannak, melynek egykor Boldog Özséb is tagja volt, ajánlja munkáját a Szerző

Nihil obstat
P. Julius Besnyő censor

Ord. Nr. 13/1938. Imprimatur
Budapest, die 31. Maji 1938.
P. Pius Przezdziecki Prior generalis.

Nihil obstat
Dr. Michael Török censorum praeses

Nr. 5241/1938. Imprimatur
Strigoini die 6. Decembris 1938.
Dr. Joannes Drahos vicarius generalis

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1938-ban jelent meg a Pálos Rendház kiadásában.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Bevezető.....	4
1. Özséb kanonok.....	6
2. Tatárveszedelem	9
3. A Pálosrend adventje	14
4. Boldog Özséb látomása.....	19
5. Pilis pálos lelke	24
6. Az első Provinciális Perjel	28
7. Rómában	30
8. A szent hálál.....	35
9. Kanonizáció felé	37
Felhasznált irodalom.....	38

Bevezető

Egy nagyobb munkának („Szent magyar pálosok”¹) első befejezett darabja ez az életrajz. Megírására három dolog ösztönzött:

1. Rendbe lépésem előtt tett *fogadalmam!*

2. *Hála* a Gondviselés iránt! Minden szent az ő kegyelmének és szerelmének remeklése! Ha nem adóznánk ezért csodálattal az isteni Művész előtt, megérdemelnők, hogy beszüntesse újabb csodáit! Féljünk a hálátlanságtól! És dicsérjük az Urat szentjeiben!

3. Egy-egy ilyen élet *példa* és bátorítás és figyelmeztetés számunkra! Különösen nekünk, pálosoknak, mérhetetlenül fontos, hogy szentéletű atyáink és testvéreink életét megismerjük, különben nem követhetjük őket. S ha nem követjük őket, méltatlanok leszünk hozzájuk...

Ez a hármasság gondolat volt tehát az, ami engem szakadatlanul serkentett és ösztökélt és bátorított a szent magyar pálosok s itt elsősorban: Boldog Özséb életének megírására. Enélkül, bevallom, nem lett volna merszem hozzá.

Nem is gondolva arra, hogy a szentek életét csak szentek tudnák hitelesen megírni, nem a stílus-mesterség, hanem – ami ennél is fontosabb – a lélekrokonság csalhatatlan eszközeivel: ismeretlen régi századokba kellett hatolnom, elmúlt korok papíros életébe kellett temetkezni, könyvtárak betű-rengetegében kellett barangolnom, folyton aggódva, vajon az igazat, az egész igazat sikerült-e megtalálnom, nem hamisítom-e meg – tudtomon kívül – a dolgokat, nem mondok-e többet, vagy kevesebbet a kelletnél?

S ami a leginkább érdekelt a kortörténeti események lehetőleg pontos föltárásán túl: a szent lelki életének fejlődését, életszentségének titkát szerettem volna ellesni. S be kell vallanom, hogy a hétszázéves messze-múlt ködös távolában az adatok szűkszavúsága és töredékessége miatt ez csak igen tökéletesen sikerülhetett. De vajon a mai szentek még oly bőséges naplójából és ezer apró följegyzéséből és levelezéséből lehet-e tökéletesen megfejteni azt a csodálatos titkot, aminél csodálatosabb és titokzatosabb dolog nincs: a szent belső életét?

Igyekeztem tehát Boldog Özsébre vonatkozó minden életrajzot, írást, följegyzést áttanulmányozni s azt itt értékesíteni. Úgy hiszem, nincs olyan fontosabb adat vagy részlet, ami elkerülte volna figyelmemet és érdeklődésemet. Talán mondanom sem kell, hogy minél jobban elmerültem az életem tárul meg lehetőségen ismeretlen világban, annál mélyebb és mohóbb szenvedéllyel igyekeztem minden zugolyát átkutatni. Kimondhatatlan öröm volt, középkori kéziratok és kódexek fölé hajolva furcsa cifrázatú, vagy rossz nyomású, de mindenképp szemrontó betűiket syllabizálni s ódon lehetőséget beszívni... S legkedvesebb emlékeim közé fognak tartozni az Országos Levéltárban, a Fővárosi Könyvtárban és a Vatikáni Levéltárban töltött órák...

Boldog Özséb életrajzának megírásánál elsősorban az ősforrást tartottam állandóan kéznél: a XVI. század elejéről származó s az Egyetemi Könyvtárban őrzött kézirat példányát, illetve egyik másolatát Gyöngyösi Gergely, pálos rendfőnök és történetíró Krónikájának. Gyöngyösi, ki hét évig volt Rómában perjel, nagyműveltségű és szentéletű pálos, 1528-ban, a legsúlyosabb időkben lett az egyetemes Rend Generális Perjele, bevallja, hogy Krónikája csak folytatása és kiegészítése egyik tudós rendtársa, Dombrói Márk (+1510), isztriai vizitátor történelmi művének, mely sajnos elveszett. Gyöngyösi rendfőnök a pálos monostorok vizitációja során készítette följegyzéseit s gyűjtötte adatait, igazán gondviselészerűen az utolsó órában, mielőtt a török mindent elpusztíthatott volna.

Ebből merített a valamivel bővebb, de nem mindent feldolgozó, pálos Annalesek (I. kötet 1663, Wien) ékes és okos tollú szerzője. Őt pedig a jezsuita bollandisták használták forrásul. A többi életrajz, különösen az utóbbi idők magyar életrajzai, mind innen merítettek, melyek közül

¹ L.: folytatálagosan közölve „A fehér barát” II. 2. számától kezdődőleg

kétségkívül a legmelegebb és lehangulatosabb feldolgozás Balázs Benediktáié (Pannónia Virágoskertje, 1929 Budapest).

Egyes szerzők túlhaladott, vagy téves megállapításait vita helyett hallgatással mellőztem. Pl., hogy újabb írók Özséb Atya halálának évét – érthetetlen módon – 1273-ra teszik, amikor legrégebb forrásaink kétségen kívül 1270-ről beszélnek...

Ajánlom pedig ezt a kis munkát Gyöngyösi Gergellyel „a Mindenható, az Istenanya és Remete Szent Pál dicséretére, dicsőségére és tiszteletére” s magyar Testvéreim szeretetébe!

1. Özséb kanonok

III. Ince, (1198–1216) az Egyház egyik legnagyobb pápája, fatányéron költötte el az időben egyszerű életét, mivel minden aranyát-ezüstjét Jeruzsálem felszabadítására adta, mikor a keresztes vitézek – mélységes fájdalomra s megütközésre – a Szentváros helyett Zárát vívták a magyaroktól a dalmát partokon, Dandolo velencei dogétól biztatva. Nem sokkal ezután vetődött Toulouse-ba egy fiatal castiliai nemes, Domonkos kanonok, püspöke kíséretében, aki úton volt királya megbízásából Dánia felé; a prédikátorok szerzetalapítójának, kinek ereiben egyik ősenek felesége révén magyar vér is lángolt, egész életére döntő hatással volt ez a provençei út, melyen egy eretneket, a vendégfogadóst, sikerült jó szóval az Egyház hűségére bírni, az eretnekségektől túlburjánzó Dél-Franciaország földjén. A húsz éves Francesco di Bernardone dalolva pengette lantját Umbria derült és mámoros és csillagoktól szikrázó éjszakájában, ezüstös olajfalombok alatt, míg jókedvű társai majd halálra nem nevettek magukat bohó és ártatlan tréfáin; senkisémm hitte volna közülük, hogy a társaság lelke egykor majd az Úr stigmáit fogja hordozni testén... A gögös és gazdag Firenze hét szent gyermek bölcsőjét ringatta ekkor, kiket a Madonna előre kiválasztott már szolgáinak...

Ezidőtájtban született Esztergomban Özséb is!

Ezt a nevet kapta a szent keresztségben. A görög eredetű Eusebius körülbelül Isten „igaz tisztelőjét” jelenti. A magyar nyelv, a maga eredeti kiejtésében, amint Achillesből Ehellóst, Irenaeusból Ernyét, Quirinusból Kerényt, Aegidiusból Egyedet és Sixtusból Sükösdöt csinált, úgy Eusebiust Özsébnek mondotta. A római martyrológium tizenhat kanonizált szentet ismer e néven. Ezek közül tizenkettő vértanú az első századokból, egy szerzetes, három pap, négy püspök (samostaténi, vercelli, milánói és bolognai) és egy pápa; van köztük egy „palatinus” is (III. 5.)

Szüleit Özsébnek közelebről nem ismerjük. Legrégibb forrásaink csak azt említik, hogy híres, nemes magyar családból származott. Egyik újabb életrajzírója (Balázs Benedicta) a királyi udvar várispánjának teszi meg atyját; sőt vannak, akik a királyi család rokonságával hozzák kapcsolatba (Tormay Cécile). Bizonyosat azonban nem tudunk.

Születésének éve is ismeretlen. (1200 után?). Csak azt jegyezték föl krónikásaink, hogy Esztergomban született. Esztergom vára, mely már a rómaiaknak is erős castruma volt a quádok ellenében, Magyarország „metropolisa”, Géza fejedelemtől IV. Béláig, királyaink székhelye volt. Mint az ország fővárosa olyan pompával épült, hogy a keresztes hadakkal itt megfordult idegen lovagok, sőt a német császár és a francia király is, csodálattal és irigykedve bámulták; s hétszáz esztendő múltán mi is lenyűgözve állunk előásott romjainál... „Jött ide kereskedő ..., velencei éppúgy, mint orosz... Piacán... sátoros kereskedők tanyáztak, vargák, kalaposok, kesztyűsök ültek, eladó rabszolgák sem hiányoztak” (Pauler: A magyar nemzet története... I. 446).

Itt növekedett föl a kis Özséb, kinek lelki fejlődését nagy gonddal és figyelemmel kísérték és írták meg a Pálosrend történetírói. Ezek szerint tehát a gyermek már igen korán megtanulta a betűvetést. Csöndes fiúcska volt, kit a könyvek jobban érdekeltek, mint a játékok. Szeretett elvonulni a többiektől. Kerülte a lármás pajtásokat s rakoncátlan gyermeki csínytevésen sohasem kaptak. Szerény volt, hallgatag és komoly: így jellemzi őt bollandista életírója is, P. Hevenessy. Hamvas gyermekarcán az érintetlen lélek derűs szépsége ragyogott. És ártatlanságát haláláig megőrizte! Míg társai serdülő korba jutva az érzékiség tövisbozótjába behemperegtek, ő szigorú böjtöket tartva és imádságban átvirrasztott éjszakák árán sértetlenül megőrizte szíve tisztaságát. Följegyezték róla azt is, hogy a sok böjt és virrasztás és a hosszú imádság nemcsak nem hervasztotta el szépségét, hanem, mint a három babyloni ifjú esetében is, kikről Dániel beszél, azt napról-napra sugárzóbbá tette. Akik ezt a tiszta szívű és okos gyermeket láthatták,

minden különösebb jövendőmondó tehetség nélkül is megjósolhatták, hogy szent pap lesz még belőle.

Amikor tehát annak ideje eljött, szülei beadták a híres esztergomi káptalani iskolába, hol a hét szabad művészet minden titkába beavatták. Kétségtelen, hogy a kanonok urak, kik mesterei voltak, köztük a nagynevű Jakab „skolasztikus” kanonok, nagyon megszerették a csendes és szerény nemes úrfi, ki szomszajosan leste tanításaikat, lázasan bújta kódexeiket s oly örömmel és lelkesedéssel imádkozott és énekelt velük a bazilikában; a káptalani iskola, mely még Szent István idejében alakult (1028), különösen énekkultúrájáról volt nevezetes.

Az esztergomi bazilikát 1196 körül építtette újjá egy tűzvész után Jób érsek. Bizonyára nem maradt el szépségben és gazdagságban a királyi palota kápolnájának csodálatos faragású oszlopai és csillagos portáléi mellett, melyeknek tökéletes művészetét ma sem győzzük eléggé csodálni. A katekumenek udvarából az „Ékes kapun” át lehetett a székesegyházba lépni, melynek nyolcszögletű oszlopai két salzburgi márványból faragott oroszlán hátán nyugodtak. A fölírás hívogatólag szól: „A kapu nyitva, az Élet Jegyese vár, jöjjetek.” A mozaik kép Szent Istvánt ábrázolta, amint koronáját felajánlja a Boldogságos Szűznek: „Fogadd el és kormányozd Országomat Édes Szűz Mária!” Ebben a gyönyörű bazilikában csengett hát föl annyiszor a fiatal Özséb áhítatos és lelkes éneke a legédesebb misztérium bemutatásánál: az ünnepi misén, vagy a szent zsolozsma végzésénél, melynek mély értelmű liturgiáját nagyon megszerette.

Nem csoda hát, ha az esztergomi főkáptalan örömmel iktatta tagjai közé a nemes és tiszta életű ifjút.

A kanonoki intézmény akkor már félezer évre tekinthetett vissza. „Szent Krodegang, metzi püspök a VIII. század derekán Szent Benedek szellemében szabályozta a városi papság életrendjét ... A szabad életet élő összes papokat – a székesegyházi iskolákban képzett kispapokkal együtt – kolostori életre kötelezte” (Hóman: Magyar történet I. 192). Közösen laktak, közösen imádkoztak, közösen étkeztek...

Mindennap mélységes és könnyes áhítattal mutatta be Özséb kanonok a szentmisét, ami abban az időben nem tartozott a gyakori és megszokott dolgok közé. Olyan mély, Istenbe merült áhítattal misézett, jegyzi meg P. Hevenessy, hogy akik látták, Isten szeretetére gyulladtak. Hogy pedig a szent Áldozatot minél tisztább lélekkel mutathassa be, gyakran gyónt gondosan megvizsgálva lelkiismeretét s őszinte bánatot indítva, nehogy méltatlanul egye az Úr szent Testét s ítéletet igyon az Üdvösség áldott Kelyhéből. S mivel nagyon szerette az Urat, szívesen beszélgetett Vele az imádságban. Első buzgóságából semmit sem hanyagolt el. Sőt egyre növekedett az istenes életben.

Az imádságból fentmaradt idejét sem töltötte tétlenül. Nem szerette a sok és haszontalan beszédet. Egy percet sem hagyott kihasználatlanul. Elvonult és könyveket írt, melyeknek sajnos ma már a címe sem maradt meg. Különösen a jogban volt otthon. Mint kanonok, kinek ugyancsak ismernie kellett a kánonokat, jól tudta, hogy – Gratianus egyik dekrétumának szavai szerint – „akinek porciója az Isten, nem szabad mással törődnie, csak Vele” (XII. Qu. 1.). Az egyházi tonzúrával ő is ezt a részt, a legjobbat választotta: az Istent, ki egyedüli öröksége s öröme volt. „Olyan filozófiát tanított, írja Gyöngyösi Gergely, mely nem az emberek, hanem az Isten tetszését vívta ki. De a szavak mellett sohasem felejtkezett el a tettek pedagógiájáról. Tudta, hogy először neki kell követnie azt, amit tanít, nehogy míg másokat oktat az üdvösség útjára, Szent Pál Apostollal szólva, maga elveszen.

Egyházi méltósága még alázatosabbá tette. Nagy szeretettel oktatta az egyszerűeket, a tudatlanokat a hit örökszép titkaira, vigasztalta a szenvedőket s anyagilag is támogatta, ha rászorultak. Családja gazdagsága s kanonoki jövedelme folytán lehetővé vált számára, hogy a „szegények atyja” legyen. Senkit sem bocsájtott el üres kézzel, aki csak hozzáfordult. Jobbnak tartotta a Mesterrel adni, mint kapni.

Azok között, kik küszöbén megfordultak, érdekes vendégek akadtak olykor: a környező hegyek remetéi, kik szent magányukat az ima és a munka között megosztva, néha Esztergomba

is elvetődtek, egyrészt, hogy az ünnepeken tiszta szívvel járuljanak az Úr asztalához, másrészt, hogy amit két kezük szorgalmával készítettek (vesszőkosárcákat, stb.), más hasznos dologra cseréljék. Jól tudták, hogy a jószívű Özséb „kanonok háza tárva-nyitva áll mindig előttük, nem szégyellték hát gyakorta meglátogatni őt, hisz legjobb barátjuknak ismerték meg. Ő is különös örömmel és szeretettel fogadta őket, látta istenes szándékukat és tiszta életüket. Egyszerűségük, jámborságuk, igénytelenségük, valódi Isten-szolgálatuk csodálattal és tisztelettel töltötte el s egyre jobban kezdett érdeklődni irántuk. Szívesen hallgatta, amint ezek a jó emberek zavartalan és gondtalan életük egyszerű és rejtett örömeiről beszéltek, az erdők templomi csöndjében és áhítatában... Először talán kíváncsiságból maga is kiment hozzájuk s ha a szavak nem tudták volna meggyőzni, a tapasztalat minden ékesszólásnál hatalmasabban beszélt. A remeték élete rendkívül mély hatással volt reá. Szívét, mint Gyöngyösi Gergely írja, megsebezte az Isten szeretete, kit a remeteségben szabadabb szívvel tökéletesebben szolgálhat, mint a világban. S mivel a világ úgysem érdekelte túlságosan s az elvonult, kontemplatív élethez kezdettől fogva vonzódott, úgyszólván semmi akadályra sem talált nála az a gondolat, hogy otthagyja a világot s elvonul ő is a magányba.

Özséb azonban nem volt a hirtelen fellángolások embere. Szigorú és hosszú próbáknak és önvizsgálatoknak vetette alá magát, hogy lássa, valóban Isten hívja-e őt a remeteségbe. Abban az időben még többet imádkozott. S mivel nem bízott a maga ítéletében, néhány barátjával s ismerősével közölte szándékát. Ezek között azonban több ellenzőre talált, mint helyeslőre – írja P. Hevenessy Gábor. Kifogásolták a remeték „tétlen” életét, mennyivel többet tehet ő pl. a szegényekért, mint kanonok; ne keresse a maga önző vágyait és megvalósíthatatlan ábrándjait; nem fogja bírni azt az életet, belebetegszik, stb. De az okosság mezébe bújtatott e jótanácsok és intelmek nem tudták meggyőzni a kanonokot, sőt cáfolásukban oly ügyes és szellemes volt, hogy több ellenfele maga is követni akarta őt... a remeteségbe, „szemétdombnak tekintve ezt a világot, minden pompájával és hiúságával egyetemben, hogy Krisztust elnyerjék” (P. Gyöngyösi Gergely). Ám új akadályok jelentkeztek: a szülők, a rokonok közös erővel igyekeztek lebeszélni őket erről a „lehetetlen” tervről.

Özsébet azonban nem lehetett eltéríteni akaratától. Imával, böjttel, virrasztással szállt szembe az akadémikuskokkal. Azok közé tartozott, kiket az ellenállás annál szívósabb küzdelemre ösztönöz. S kétségtelenül megvalósítja elhatározását, ha nem tör ránk orvul és szörnyűségesen a tatárveszedelem!

2. Tatárveszedelem

Egy „kétszázéves korfelosztás nyomán, írja Hóman, a XV. és XVI. század fordulóján szoktuk a közép- és új-kor határmegyét keresni, Konstantinápoly elestében, Amerika felfedezésében, vagy Luther fellépésében szoktuk a világtörténet két korszakát elválasztó eseményt látni. Pedig Európa történetének ez egyébként jelentős mozzanata az egyetemes fejlődés szempontjából nem jelölnek korszakos változást. Konstantinápoly eleste nagy szimbolikus eseménye Nyugat és Kelet százados küzdelmének s az iszlám diadalának, de lényeges hatalmi eltolódást, kulturális változást már nem idézett el. Kegyelemdöfés volt a kétszáz éve haldokló birodalom testén. Amerika felfedezésének gazdasági hatása valóban korszakos volt, de csak a XVIII. században kezd a maga teljességében érvényesülni; annakidején csupán hatalmi eltolódásokat idézett elő. Luther fellépése a német történetnek s az európai egyháztörténetnek is igen nagy eseménye, de korántsem tekinthető a protestantizmus első, korjelölő megnyilatkozásának, inkább utolsó láncszeme, végső konzekvenciája volt a reformációs gondolat háromszázados fejlődésének... A XII. századi kulmináció után ekkor (a XIII. században) rendültek meg és buktak el sorra mind a középkor életét szabályozó, lelki tartalmát alkotó, a történeti fejlődést századokon át irányító vezérgondolatok, elvek, formák és rendszerek... (Magyar Történet II. köt. 52. l.).

Az a kor tehát, melyben Boldog Özséb élt: nagy század volt! Ez a század látta III. Incét Európa legfényesebb trónján, kiben VII. Gergely legmerészebb álmai valósultak meg és ez a század látta a pápákat – Avignonban. S mikor a gyönyörű gótika megszületett, az Egyház katolicitásának hatalmas gondolata megrendült a lelkekben. A középkor bomlani s az újkor vajúdni kezdett. A keresztes hadjáratok nagyobb és mélyebb változásokat idéztek elő Nyugaton, mint Keleten. Egy új tavasz fakadása mutatkozott, melynek első pacsirtája Assiszi Szent Ferenc, Isten trubadúrja volt...

A magyar föld is megzendült az új világáramlatok szelében s az első lovagi-király, a kalandos és szeszélyes II. Endre, ha nem is szerzett sok dicsőséget keresztes hadjáratával, de szent leányával, Erzsébet asszonnyal talán minden tékozlását és bűnét jóvátette.

Az Aranybulla korában vagyunk. A király hűbéres vitézeinek úgyszólván fegyverrel kell kényszeríteniök a gyöngé Endrét erre a jogaitak először összefoglaló oklevélre. És megtörténhetett az, hogy az idegenek uralma ellen felbőszült főurak királyné-gyilkossága csaknem büntetlenül maradjon. A királyi jövedelmek behajtásával megbízott izmaelita és izraelita tisztviselők lelketlen zsarolása meg végképp elkeserített minden magyart. IX. Gergely pápa a magyar főpapok panaszos leveléből megütközve értesült az ország botránnyos állapotáról. S az Aranybulla kibocsájtása után tíz évvel Róbert esztergomi érseknek egyházi átok alá kellett vetnie az országot, melynek szomorú sorsán a tehetetlen és könnyelmű II. Endre segíteni nem volt képes és nem volt hajlandó.

Ilyen kormányzást kellett átvennie IV. Bélának, ki szerencsére egészen más fából volt faragva, mint atyja. A komoly és lelkiismeretes király nagy buzgalommal és erővel igyekezett helyreépíttolni sok-sok esztendő vétkes mulasztását s kétségtelenül arra a méltóságra emelte volna az ország tekintélyét, mint volt Szent István, Szent László, Kálmán és III. Béla alatt, ha nem ront ránk Keletről gonoszul és szörnyűségesen a tatárveszedelem.

Talán nem lesz nagy vétek, ha kissé részletesebben próbáljuk felidézni ennek véres históriáját, mielőtt Özséb Atya életét folytatnók.

A krónikás kezében megremeg a toll. A Carmen miserabile sötét és szaggatott sorai zokognak fel benne. Nem bír leírni mindent. Csak néhány rapszodikus vonással meri felvázolni a katasztrófát.

Istenem, miért kellett ennek megtörténnie?!

Igaz, az az üstökös, mely 1239 nyarán lángolt föl az égen, mindenkit megdöbbenített. Mégis, csak nevétték királyukat, akit úgy látszik, túlságosan megijesztettek a vérevő tatárokról száguldó hírek. Az ország még nem tudott Endre uralma után egészen magához térni és lábára állni, még nem volt teljes a rend és nyugalom s Béla nem tudta úgy magához láncolni a szíveket, mint könnyűvérű apja. A nemzet nem állt ott egy szálíg ifjú királya mögött. Talán ez volt a legnagyobb baj.

A mérhetetlen mongol-áradat pedig szédítő gyorsan közeledett a magyar határokhoz. Dénes nádor 1241. március 10-én lóhalálában küldötte futárját Budára és sürgős segítséget kért, mert a szorosok hatalmas torlaszait játszva törte át az ellenség. A királlyal tanácskozó urak azonban, kik Batu kán követeit február elején felháborodva koncolták fel, mivel azok Magyarország föltétlen hódolatát követelték, csak akkor rettentek meg, mikor néhány nap múlva maga a nádor jött véresen, habzó lóval, egyedül jelenteni, hogy a tatárok március 12-én elfoglalták az Oroszkaput s lemészárolták a határvédő magyar sereget.

Am a főpapok és főurak hadai csak lassan gyülekeztek Pest alá, hová a király rendelte őket. Március 15-én már néhány portyázó tatár jelent meg a város kapujánál. Két nappal később, Feketevasárnap, Vácot dúlták fel a tatárok, kegyetlenül legyilkolva lakosait és felgyújtva székesegyházát. A hevesvérű magyarok nem tudtak hallgatni óvatos, talán túlságosan is óvatos királyuk szavára, s a vitéz Ugrin kalocsai érsek élén követelték a sürgős hadbaállást.

Tetézte a bajt Kötöny, kun fejedelem, legyilkolása, ki a tatárok elől menekült népével Magyarországra; ezeket most tatár-kémkedéssel vádolták a magyarok. Fejedelmük galád legyilkolásán felbőszült kunok öldökölve, fosztogatva vonultak ki az országból.

A magáramaradt magyar sereg nem várta be a többiek beérkezését s a királyt tervének megváltoztatására szorítva, a Sajóhoz vonult s tábort vert Mohinál. Mikor Batu meglátta egy magaslatról a jól felszerelt és tekintélyes számú sereget, aggódni kezdett s egy nap, s egy éjjel imádkozott és hallgatott. Észrevette a magyarok gyöngéjét: hogy sík helyen táboroztak le s a tatárok minden mozdulatukat kitűnően figyelhették a közeli erdőkből és hogy úgy össze volt szorítva szűk helyen az a hetvenezer magyar, kik csak ötvenezer tatárral állottak szemben, hogy úgyszólván mozdulni sem tudtak az egymásba csomózott sátorköteléktől a szekérsáncok mögött. Hirtelen és gyors támadásnak tehát képtelenek lesznek ellenállni. S mint Mohácsnál, itt is hiányzott az a vezér, ki hatalmas kézzel tudta volna vezetni seregét. Nem sokon múltott pedig, hogy a tatáráradat megtorpanjon a Kárpátok gerincén és sokszor elrémítő, hogy micsoda apróságokon buknak el nagy dolgok.

Batu kán tehát egy nap és egy éjjel imádkozott és nem szólt senkihez. Érezte, hogy most vagy mindent megnyer, vagy mindent elveszít. Április 11-én éjszaka indította el a döntő támadást. A magyarok azonban, kiket egy orosz kém figyelmeztetett, virrasztva várták s véresen visszaverték őket a Hernád hídjánál. És most következett be a katasztrófa. A magyar urak győzelmük mámorában, mint akik jól végezték dolgukat, nekivetközve nyugodni tértek. Batu pedig néhány óra múlva újabb gyilkos támadást zúdított rájuk.

Zuhogott a nyíl, mint a zápor. A mély álomból riadt emberek fejüket vesztve kapkodtak a sötétben s a szűk helyen irtózatos volt a kavarodás. Senki sem találta lovát, fegyverét, csapatát... A tatárok pedig már átkeltek a hídon s a magyarok még rendbe sem tudtak állni. Ugrin érsek a királytól kezdve mindenkit végig leszidott keményen. Szavára mégis csak fegyverre kapott a sereg s iszonyú tusa után újból csak visszaverte a tatárokat. Ugrin mellett, ki mint villám nyargalt az ellenség legsűrűjébe s vágta a rendet, Kálmán herceg, a király öccse és Jakab mester, a templomos lovagok feje, tűnt ki a csatában. „A magyar kard nagyot pusztított a tatárok közt, sokan hátráltak... Batu kivont karddal állt a hátrálók elé...: „Ha meg kell halnunk, itt haljunk meg!” – kiáltotta (Pauler: A magyar nemzet története II. 208).

És most fordult a végzetes kocka. A tatár sereg reggeli nyolcra tökéletesen bekerítette az összezsúfolt magyar tábort és hullott mindenfelől az égő kanóc, kövek kopogtak és lándzsák lobogtak, nyilak suhogtak, sebesültek jajgattak, haldoklók hörögtek s a harcosok között páni

rémület lett úrrá! Mindenki menekülni akart. Egymást taposva törtek utat maguknak a tatárok egyre fojtogatóbb és szorosabb gyűrűjéből. Csatarendről, vezénylésről, ellenállásról szó sem lehetett ebben az örült káoszban. Az összagabalyodás teljes volt. Ugrin érsek holtan feküdt, Kálmán herceg sebesülten vágatott Pest felé, a halottak között volt még Mátyás esztergomi érsek, három püspök, a templomos lovagok egy szálíg, mesterükkel együtt, a nádor Tomaj Dénes, egy csomó főúr... és „nincs halandó, – írja a Carmen miserabile írója, Rogerius mester – aki biztosan tudná azoknak... számát, akik belefelladtak az ingoványokba és folyókba, vagy akiket megemésztett a tűz és elejtett a kard. Oly nagy pusztítás történt és annyi ezer ember esett el mind a széles úton Pest felé menekülők, mind a seregben hátramaradtak közül, hogy azt a nagy veszteség miatt sem megbecsülni, sem a hírmondónak egykönnyen elhinni nem lehet.”

Béla király is menekült. Pedig a tatárok már csak órá pályáztak. A történelem legszebb lapjaira tartozik azoknak a hős magyar uraknak neve, kik életük feláldozásával, valóságosan testükkel fedezték a király futását. Maroknyi csapat volt csupán, de mind férfi, kik érezték, hogy most Béla személyében a magyar jövőt mentik meg a tökéletes pusztulástól. Egymás után adták saját lovaikat a király alá. Hontpázmánynembeli Tamás maga fogta fel a királynak szánt halálos csapatát...

A mohi csatával a fél ország elveszett. A Duna vonaláig most már semmi sem állt útjukba a szertenyargaló tatár hordáknak. Számottevő magyar sereg nem volt sehol. A király bujdosni kényszerült. Az erdélyi vajda seregét is tönkreverték. Gyulafehérvár, Arad, Csanád és a többi felgyújtott és elpusztított magyar város véres és lobogó fáklyaként világította meg holttestekkel szegélyezett útját a tatárnak, amerre haladt. Hasonlóképen járt a Felvidék is. A félig körülzáncolt és körülárkolt Pestet játszva foglalták el néhány nap alatt. A Duna magyar vértől vöröslött...

Kegyetlenségükre csak a következő dolgot említsük meg: „Megtörtént, hogy tatár anyák törül levágtak egy furkós botot és gyermeküknek adták, hogy a magyar gyerekeket, akik már sorban ültek, agyonverjék és nevetgélve nézték a gyilkos próbálkozást és dicsérték a gyereket, akinek egy csapására a magyar gyerek agya szétloccsant.

Szerencse volt még, hogy Magyarország tele volt búvóhellyel. Ahol rengeteg erdős hegyek nem voltak, mint a felföldön, volt mégis erdő, vagy cserjés, vagy mocsár, ahová az üldöző nem egykönnyen tudott betárolni. „Az emberek vermekben, árkokban, barlangokban, odvas fában bújtak el; a tatárok, mint a kopók a nyulat,... úgy kutatták a bujdosók végett a sűrű bozótokat, a homályos berkeket, a vizek mélyét, a magános helyek rejtekét”... (Idézi Rogeriust Pauler: A magyar nemzet története II. 221).

Tudjuk, hogy mily alávaló ámtással csalták elő renegátokkal és a király zsákmányul ejtett pecsétjével ellátott hamis levelek útján a maradék magyarságot, arattatták le s gyűjtették be velük a gabonát, azután lemészárolták őket! A legszégyenletesebb azonban az volt, hogy a megfélemlített magyarok állati türelemmel nézték előbb végig feleségük, leányuk, nővérük megaláztatását... Ha valakinek megkegyelmeztek, akkor azt, ha férfi volt, a tatár sereg előtt hajtották, hogy az első ostromban elpusztuljon, ha nő volt, rabszolganője lett a tatárnak, sokszor eléktelenített arccal, nehogy a feleség féltékeny legyen rá.

A király ezalatt úzótt vadként futott Gömör, Nógrád, Hont, Bars északi erdős részein keresztül, alig pihenve Nyitrán és Pozsonyban, a Morváig. Itt Frigyes osztrák herceg álnokul elébe jött s magához invitálta. IV. Béla ugyan magyar földön akart Szlavóniába menekülni, de engedett a szomszéd „baráti” hívásának s osztrák földre lépett. De ekkor leleplezte gonosz szándékát a herceg s a vendégbarátsággal kegyetlenül visszaélve zsarolni kezdte a királyt. „Szegény király – írja Rogerius mester – csöbörből vödörbe esett és mint a hal, mely ki akarja kerülni a jégtartót, hogy meg ne fagyjon, parázsba ugrik s ott megsül, mikor azt hitte, menekül a bajból, még nagyobb bajba esett.” Kénytelen volt szabadsága fejében magával hozott arany s ezüst kincseit átadni s elzálogosítani három magyar vármegyét s mindezt esküvel megerősíteni. S e dicső alku után s a magyar király kegyes elbocsájtása után, az osztrák herceg csapatai

versenyt pusztították, rabolták a tatárral az ország nyugati szélét s még Győrt is hatalmukba kerítették, ám a magyarok hamarost visszavették tőlük a várat és a várost.

Nyugat nemsokára pontosan értesült a Magyarországon történekről. IV. Béla „az esztergomi érseki székre kiszemelt nagyműveltségű” Vancsai (Hóman szerint: Bánca-nembeli) István váci püspököt küldte levelével a pápához. Az öreg IX. Gergely keserű könnyeket hullatott, mikor olvasta Magyarország szörnyű pusztulását! „Egy jámbor bajor szerzetes már meg is írta krónikájában, hogy „Magyarországot háromszázötven évi fennállás után a tatárok ez évben megsemmisítették...” (Idézi Hóman: Magyar Tört. II. 141).

Pedig Magyarország még ekkor nem pusztult el egészen. A Dunántúl még megvolt. A Duna hatalmas vízfala hűségesen védte a megmaradt félországot a tatár elől. De mintha minden a magyar ellen esküdött volna s a keserű pohár még nem telt volna csordulásig, 1242-nek kegyetlen telén a Duna jege beállt, s a tatár előtt tárva-nyitva volt az út a tengerig.

Batu kánnak most „főszándéka – Rogerius szerint – az volt, hogy a Dunán átkelve, Esztergomban üssön táborn, mely Magyarország valamennyi városát felülmúlja.” A főváros árkokkal és fatornyokkal készen várta a támadást. A tatárok harminc hajító-gépe éjjel-nappal szakadatlanul szórta a köveket. A kövek szüntelen és gyilkos kopogásától valósággal megkáapultak a védők, kik a sáncok párkányain mutatkozni sem mertek. A tatárok már az árkokat töltötték meg homokzsákokkal, hogy egy rohamra bevegyék, mikor a „polgárok”: magyarok, franciák, olaszok, kétségbeesésükben maguk gyújtották fel a külváros faházait s a kőházakba vonultak, hogy ott védjék magukat. A tatárok azonban ott is elérték őket s kegyetlenül legyilkolták azzal a háromszáz nemes asszonnyal együtt, kik életükért könyörögtek a vezérnél. Csak a várral nem boldogultak, melyet a hős spanyol Simon ispán védett sok „számszeríjjással.” Nem bírták bevenni a jég olvadása miatt a mocsarakkal körülvett Székesfehérvárt sem és Pannonhalmát sem, amint Trencsén, Nyitra, Pozsony, Komárom várát sem.

Annál dühöttebben vetette magát Kádán vezér a király után. A magyar foglyok tömegét, mely akadályozta volna gyors hadmozdulataiban, a dalmát hegyekben egyszerre ölette le. „Akkor iszonyú jajgatás és üvöltés hallatszik vala; a föld mintegy megrendülni látszék vala az elveszendők kiáltásától.” Utána a holttestek körül leheveredve víg lakomát csaptak, táncoltak, mulattak... Magyarország halotti torán. Azután újból lóra kaptak s mint a kilőtt nyíl repültek apró tatár lovaikkal s fekete-fehér zászlóikkal a Halál sárga lovaiként: sziklákon, hegyeken keresztül Spalatóba, majd Klisszába, végül Trau alá, mely IV. Bélát rejtegette.

Már éppen a támadáshoz készülődtek, mikor megérkezett Ogotáj nagykan halálának híre február végén. Harmadfél hónapig tartott, míg Ázsia belsejéből ideért a hír! Mennyi vértől és szörnyűségtől meg lehetett volna kímélni Magyarországot, ha ezt előbb tudták volna meg a tatár vezérek, kik most igyekeztek haza ugyancsak sietve az új nagykan megválasztására, melyről senki sem akart lekésni. De még így is volt idejük visszavonulás közben szinte lépésről-lépésre haladva kikutatni az erdők és mezők bűvőhelyeit és sűrűit..., nehogy valaki életben maradjon utánuk.

Az olasz Rogerius mester, Jakab, praenestei bíboros egykori káplánja, most a váradi egyházmegye egyik főesperese, később spalatói érsek, saját iszonyú élményei alapján írta le ezt a kivonulást és fantasztikus szökését a tatárok fogságából, éhezését az elpusztult Erdélyben, hol napokig kellett járni, míg embert láthattak s akkor is megijedtek egymástól, mert kölcsönösen ellenségnek vélték a másikat. Mindenütt romok, burján, gaz az utakon és vér a szétdőlt „paloták” kövein. „Magyarország, mely azelőtt tele volt néppel, sok helyen lakatlan pusztává lett.” Egész nemzetségek haltak ki. Az életben maradtak szinte beteges rettegéssel gondoltak a tatárok visszajövetelének szörnyű lehetőségére. „A kés – úgyszólván – folyvást a torkukon volt.”

Az elvadult országban éhínség dühöngött, sáska pusztított, zsidó uzsorázott (180%); a ragadozó vadak elszaporodtak, a farkasok az anyák kebléről tépték le a csecsemőket s még a fegyveres embereket is megtámadták. S akadtak nagy urak, kik rablóvezérnek csaptak föl a nagy

fölfordulásban és a zavarosban halásztak a fenséges osztrák herceggel élükön... Hogy semmi se maradjon, még véletlenül se, amiből a magyar holnap kisarjadhatna!

Bizony nem volt még ily csapás Magyarországon!

Ezt élte át Özséb kanonok is, ki Esztergom ostroma alatt, úgy látszik, a pilisi rengeteg egyik barlangjában húzta meg magát kedvenc remetái között. Itt könyörögtek ők, hogy a szörnyű fergeteget távoztassa Isten e szerencsétlen országról s bátorították s vigasztalták a menekülőket és bujdosókat...

A tatárok kitakarodása után, a király emberfölötti munkájában, hogy Magyarországot valósággal újraépítse, kétségtelenül ott serénykedett a szerény esztergomi kanonok is a többiekkel együtt. S amikor végre elérkezettnek látta az időt régi álma megvalósítására: 1246-ban formálisan benyújtotta lemondását egyházi javadalmáról érsekének, Vancsai Istvánnak, a későbbi praenestei bíborosnak, aki bizonyára fájó szívvel bocsájtotta el egyik legértékesebb papját egyházmegyéjéből s miután Özséb minden vagyonát szétosztotta a szegény magyarok között, érseke áldásával s imájával elvonult a pilisi erdők rengetegébe.

3. A Pálosrend adventje

Ezzel a szellemes és találó kifejezéssel jelöli meg Gyenis András az Özséb kanonok magányba vonulása előtt eltelt időt a magyar föld remetéinek történetében.

A Pálosrend, mint neve is elárulja, arra az első szent remetére: Thébai Pálra tekint, ki minden remetének örök példaképe lett.² Bármennyire régen élt és halt meg (+341) szinte ismeretlenül az egyiptomi pusztában, hihetetlenül sokan követték és szentelték életüket egészen a magánynak, az imádságnak, az önmehtagadásnak, az Istennek! Egyiptom s a fél Kelet kietlen sivatagjai benépesednek a remeték tízezeivel, kik mind a „Princeps vitae monasticae”, a „monasztikus élet Fejedelmére” tekintenek, hiszen a remeteségből fejlődött ki a szerzetesség is később.

Mi lehetett ennek a hatalmas áramlatnak a legmélyebb oka? Többféleképp magyarázták. Az újabb idők „joggal mutatnak rá, hogy Egyiptom gazdasági helyzete a nyomasztó adórendszer és a szociális állapotok vigasztalan sivársága miatt épp ez időben, a III. és IV. század fordulópontján vált legszomorúbbra s így teljesen érthető, hogy sokan nem látnak más megoldást, mint a társadalomból való kiválást és a pusztába menekvést. A vallásos élet terén beállott nagy változások sok tekintetben megkönnyítik és elősegítik a szociális kérdésnek illetően radikális megoldását. Mert a hívők számának megnövekedése s még inkább a kereszténység államvallása válása természetszerűleg maga után vonja az első századok lángoló buzgalmának megcsappanását. Már sokan vannak olyanok, akik beleszülettek a kereszténységbe s akikre nézve eszerint az igazság birtoka nem jelent többé olyan mélységes lelki élményt, mint azokra, akik csak nehéz benső küzdelmek és esetleg külső megpróbáltatások árán tesznek rá szert. A magasra fokozott aszketikus életideál és a közönséges hívők erkölcsi eszménye, a parancsok és a tanácsok útja közötti nagy távolság tudata egyre élesebb fájdalommal hasít bele az érzékeny lelkekbe. Hozzá az egyházat teljesen elfoglalja az új helyzetbe való beleilleszkedés utáni munkája s ezért nincs többé módjában közvetlenül irányítani aszketái lelki és erkölcsi életét. Nem csoda tehát, hogy sok aszkéta úgy érzi magát az új viszonyok közt, mint a szárazra került hal; nem találja meg többé maga körül azt az éltető elemet s azt a légkört, mely idáig lehetővé tette számára eszményeinek zavartalan követését. Egyre gyakrabban döbben eléje a nagy alternatíva: vagy lemond az aszketikus életideálról, vagy szakít a zajos világgal. Legtöbben az utóbbit választják. Mivel a kereszténnyé, de egyben világias színezetűvé vált társadalom nem felel meg többé igényeiknek, inkább kibujdosnak belőle s ott künn a pusztában próbálják megvalósítani azt a *civitas Dei*-t, melynek képét, vagy inkább csak vágyát állandóan lelkükben hordozzák. Talán nem kell mondanunk, hogy ez a megokolás sokkal közelebb jár a valósághoz, mint az üldözésekre való hivatkozás. De hozzá kell tennünk, hogy a remete- és a szerzetes-élet kialakulása a külső és belső ható okoknak olyan gazdag szövedékét tételezi föl, hogy néhány jellemző körülményre való utalással még nem tekinthetjük a kérdést megoldottnak. A vallásos és szociális tényezők mellett okvetlenül említenünk kell azokat az *imponderabilis erőket* is, melyek a lélek mélyén munkálva termékeny humuszt készítenek a körülmények változásával aktuálisakká érett eszmék befogadására. Ilyen imponderabilis erő mindenekelőtt a pusztuló klasszikus világ halálos fáradtsága és *fin de siècle*-es, bágyadtsága, mely állandóan ott borong a lelkeken s majd féktelen élvezethajhászatban, majd meg hamuhintő büntudatban nyilvánul meg. A kevésbé elnyűtt idegzetű nyugat még csak tartja magát, de a tudományba, művészetbe és rafinált élvezetekbe belecsömörlött kelet arculatán már félreismerhetetlenül jelentkeznek a közeli feloszlás csírái. A birodalom határain a népvándorlás félelmetes hullámai zúgnak, hömpölyögnek tova; egy-egy rakoncátlan nekitarajosodása minduntalan átcsap a határokon s vérbe-lángba borítja a védtelen tartományokat. A társadalmat a közeli és dicsőségnélküli

² Klasszikus szép életrajzát Szent Jeromos írta meg. Kapható a Pálos Könyvesboltban. Ára: 28 fillér.

pusztulás várásának láza gyötri. Csoda-e, ha sok embert megejt az *úgyis mindegy* kesernyős hangulata és sokakban felülkerekedik a reménytelenre vált közélettől és az elerőtlenedett, éltető forrásaiban kiszikkadt kultúrától való idegenkedés érzete? Csoda-e, ha egy összeomlani készülő világ kínos halódásának láttára a jobbak így vonják le a tanulságot: „Ha már minden veszendőbe megy, legalább lelkeket mentem meg” – s elvonulnak a pusztába remetének?

Egy másik, hatásában nem kevésbé jelentékeny imponderabilis tényező a *chiliasta* várakozás, mely még mélyebbre ágyazza a klasszikus fin de siècle hangulatát s még közelebb hozza a lelkekhez azt a gondolatmenetet, melynek végső láncszeme egy remetelak. Az üldözések korának jámbor reménykedései még nem fakultak el egészen a lelkekben: a *Titkos Jelenések* könyvének megrázó látomásai még ott vibrálnak a köztudatban, a nagyszámban közkézen forgó apokrif jövendölések prófétai erejű kijelentései, Papias, Justinus, Irenaeus, Methodius, Lactantius és más írók kifejezett várakozása az Úr második eljövételére, még nem merültek feledésbe. Még mindig nagyon sokan vannak, kik szívvel-lélekkel hisznek a jók közeledő ezeréves uralmában s kik a birodalomra nehezedő súlyos megpróbáltatásokból arra következtetnek, hogy a nagy *millenarium* már nem sokáig várathat magára. Ez a lelkek mélyén szunnyadó, sokszor talán tudatalatti gondolat vallásos színnel festi alá az általános bágyadságból eredő lemondást. „Az idő rövid, úgy kell tehát vele élni, hogy az Úr eljövele készen találjon bennünket” – ez a lemondások unos-untalan ismétlődő refrénje.

Mint látjuk, a lélektani háttér, melyben az aszkétikus gondolatok remete-, majd szerzetes-életté konkretizálódnak, meglehetősen szövevényes és sokszínű. De ha közelebbről tekintjük a külső és belső okoknak ezt az ezerrétegű szövedékét, mégis úgy találjuk, hogy alaptónusát a keresztény aszketika veleje: az erkölcsi tökéletességre való törekvés és a túlvilági boldogság megszerzésének vágya adja meg. A többi motívum csak erősebb, vagy gyöngébb mellékzöngéként kíséri a hősies eltökélésnek és az új erőre kapott vallásos entuziazmusnak ezt a viharos erejű szimfóniáját.” (Balanyi: A szerzetesség története, 22-25).

Ennek a szimfóniának magyar földön is támadt echója. Már az első magyar századokban éltek itt szent remeték, (pl.: a zaborhegyiek, András és Benedek), kik közül csak a legjelentősebbeket akarjuk kiemelni.

* * *

Az elsők között talán az olasz Szent Gellért püspökről kell megemlékeznünk, ki Szent Imre herceg neveltetésének befejeztével a bakonybéli remeteségbe vonult, mielőtt a szent király a csanádi püspökségbe szólította volna. Kétségtelen, hogy bencés rendű volt és egyáltalán távol állott tőle a gondolat, hogy valami új szerzetet honosítson meg itt, mégis remetéskedésével a Pálosrend útjait egyengette és szinte úttörője volt e gondolatnak a magyar földön; s talán megbocsájtható, hogy egy csensztochovai olajképen pálos ruhában ábrázolják...

A hagyomány a mai Borostyánkertben tiszteli Szent Gellért remeteségének helyét. Szépen írja róla Malonyay Dezső: „Hogy megdöbbenhettek a pogány bujdosók, Koppány vitézei, amikor először kondult itt harang és szava utánuk talált a rengetegben!... Mi szól így le a dugdosott pogány oltárokra az erdőzúgásból, micsoda Isten, akinek hangja olyan erős, mint a mennydörgés és mégis olyan panaszosan szelíd, olyan segítő és hívó, hogy bújik előle, aki engedelmeskedni nem tud, vagy nem akar?...

...Amikor a harangszó utánuk talál a vadonban, szinte látjuk őket, mint suvadnak be a Holomány sűrűségébe, vagy a Hegyeskő bozótjába s marad elhagyatva, pislákolva, gubbasztó füstjével a sziklatörmelékéből sebtiben összehordott áldozati oltár. És amikor elhallgat a harangszó – és megint a szűz ősi csönd, amelyben ... Gellért barátkozott az örökkévalósággal.

Mert az ő harangja kondult itt meg először ...

Az ezredik esztendő tizennyolcadik éve táján kondult a rengetegben az első harangszó s ide a vadonba telepedett a könyörület, az irgalmasság, a pogányhódító szelídség és felebaráti szeretet.

Lándzsa, kard nem is igen bírt volna a magyarokkal. Harangszóra szelídültek a magányos kis kolostor egyszerű falai alá.

Zord idő volt az még. A lázadó Koppány négyfelé hasítva sem tágitott: hívei konokul bujdostak szerte Somogyból, a bakonyi Koppány vidékére; itt áldoztak az ormokon, a Gerence rejtekeiben, a Szömörke bujasos völgyében. És itt telepedtek meg, a szeretet fegyvereivel, bátor papok akkoriban már, amikor még nyitott, sík helyen is Hadurra esküdtek még szerte az országban ...

Itt remetéskedett Bakonybélben Gellért, itt szerette ő is a csöndet hét esztendeig” (1023-1030). Csak hét esztendeig. Ebből is kitetszik, hogy ő nem tarthatta ezt az életet végleges célnak, kiről tudjuk, hogy a vértanúság vágya hajtotta ki San Giorgioi apátságából, amit azután a Szentföld helyett hazánkban el is nyert Isten végtelen kegyelméből Kelenhegy szikláin alatt, nem messze attól a helytől, hol most a visszatelepített pálosok első kolostora áll.

* * *

A második, akiről szólnunk kell: Boldog Vác. Ő már nem néhány évig vonul el a magányba, mint Szent Gellért püspök, hanem véglegesen. Oly megható, szép és áhítatos az élettörténete s oly sok vonásban egyezik Boldog Özsébével, hogy részletesebben kell foglalkoznunk vele.

Ő is, mint Özséb kanonok, előkelő és jámbor szülőktől született, egyesek szerint a Hethegyek nemes familiájából Felsőmagyarországon. Már gyermekkorában feltűnt különös buzgósága és erkölcsi komolysága, mellyel gondosan került minden bűnt és szakadatlanul törekedett a jóságra és a szentségre. Fölserdülve érezte, hogy egyre több gonoszság környékezi meg s egyre gonoszabban, s félve, hogy nem lesz elég erős, otthagya a világot minden romlott csillogásával és mulandó pompájával együtt és elvonult a visegrádi erdők remeteségébe. Itt szolgálta szívének egyszerűségével és örömeivel és minden szeretetével az Urat. Gyöngyösi Gergely szerint arcára borulva így imádkozott:

„Mindenható Isten, Ki a rejtett dolgokat is ismered, Te tudod, hogy semmit sem helyezek elébe szeretetednek azokból, amik e világon vannak. Azért kérlek irgalmadra, hogy akaratomat irányítsd, megvilágosítva szegény lelkemet, nehogy az örök halálban aludjon el bűneinek szeplőjével, hanem a te kegyelem-ajándékkal megváltva Téged dicsérjen és dicsőítsen mindenben”.

Így imádkozott az alázatos remete és a legszigorúbb vezeklésben és sanyarúságban élt. – Szomorú dolgok történtek akkor az országban. A nyughatatlan vérű Salamon király túltengő hatalomvágyával, büszkeségével és féltékenységével, melyet egyesek kitűnően értettek szítani, szüntelen testvérharcba keveredett I. Bélával, Gézával, a „Magnus” királlyal, Szent Lászlóval, annyira, hogy Magyarországot nem átallotta adófizető hűbérül fölkinálni IV. Henrik császárnak, trónja érdekében.

1074-ben azon a tájon csapott össze a két magyar sereg, ahol Vác remetéskedett. A szent remete megjövendölte Gézának, a „Magnusnak”, a győzelmet.

A legenda szerint Szent Lászlónak látomása volt: „Leszállott az égből az Úr angyala s arany koronát nyomott a fejedre, – mondotta bátyjának, „Magnus” királynak, – mienk lesz a győzelem, Salamon kifut az országból, melyet az Úr neked ad át a koronával”. – „Akkor e helyen egyházat építetek a Szentséges Szűz Mária, Isten Anyja tiszteletére” – felelte Géza.

Úgy is lett. Vesztett csata után Salamon ész nélkül menekült. Géza és László háromszor kiáltottak dicséretet Istennek.

Géza fehérvári koronázása után visszatért a csata helyére, hogy fogadalmát teljesítse. Akkor megjelent neki egy szarvas, égő agancssal, mintha gyertyák lángoltak volna ágain s Vácz remete erdejébe szaladt. Amikor pedig a király katonái közül néhányan nyilat röptettek utána, a Dunába szökött s eltűnt. „Nem szarvas volt ez, szolt Szent László, hanem Isten angyala, ... nem agancsok azok, hanem szárnyak; nem gyertyák azok, hanem fényes tollak. Ahol megállt, ott jelölte ki a Boldogságos Szűz egyházának helyét.” Ezt erősítette a szent remete is.

Géza tehát legott építtetni kezdte a Boldogságos Szűz templomát azon a helyen, melyet Vácznak nevezett el, mivel akkor az egész környéken senki más nem élt, csak Boldog Vácz remete.

Szentségének híre azonban sok bámulót vonzott köréje, kiknek látogatása és tisztelete egyre terhesebb kezdett lenni az alázatos és elvonult remetének. Elhatározta tehát, hogy a pilisi erdők rengetegében rejtőzik el. Ott is halt meg sok-sok év után ismeretlenül. Példája mégis fáklyaként lobogott a magyar erdők szent homályában és sokan követték. Egyre többen és többen lepték el a rengetegek mélyét, nemcsak Pilisen, másutt is, mindjárt látni fogjuk.

Talán mondanunk sem kell, hogy Boldog Vácz remetét a Pálosrend szentjei között tiszteli s fehér pálos ruhában ábrázolja, amint egy régi olajfestmény bizonyítja (1633-ból?) Csensztochovában, valamint a túskevári pálos kolostor egyik gyönyörű fafaragása s az egyetemi templom mellék-oltára Budapesten.

* * *

Végül harmadszor Bertalan, pécsi püspökről kell megemlékeznünk. Francia volt, Burgundiából jött, Jolánta királynőnek, II. Endre második feleségének kíséretében. Úgy látszik, szolgálatai jutalmául kapta a pécsi püspökséget 1219-ben. A pápa nem akarta megerősíteni, nem tartotta az egyházi tudományokban eléggé képzettnek s amikor 1221-ben mégis jóváhagyta kinevezését, állandó tanácsadót rendelt melléje. De ezt azután nem kellett a pápának megbánnia, mint a 25 éves tanulatlan Berthold kalocsai érsek esetét, ki Gertrud királyné öccse volt s botránys viselkedése miatt vissza kellett küldeni hazájába. – Bertalan püspök igyekezett mindenképp méltó lenni nagy méltóságához.

Pécstől nem messze van Szent Jakab hegye. Abban az időben még Iruh hegyének mondták. Felsudárodó tölgyek, bükkök, hársak s magasbanyúló gyertyánfák százados rengetegében megilletődve lépked a mai pálos. Itt járt egykor Bertalan püspök is, kit a hegy szent remetéinek híre hozott ide. Egyházmegyéjét látogatta, őket sem hagyhatta ki. Itt éltek a hegyen szétszórta, barlangokban, melyeknek csupasz kövei imádságaiktól tüzesedtek át s az erdő bozontos faóriásainak gót boltozata alatt zsolozsmájuk s énekük együtt zúgott a lombok és a madarak himnuszával. Egyre elfogódottabban és félénkebben lépked a mai pálos ezeken a néma és alvó ösvényeken, melyeket az ő szent saruik érintettek először s áll meg barlangjaik üres szájánál, melyeknek barna és hűvös falai az ő forró fohászaikat verték vissza. A bokrok, a fák suttogni, mesélni kezdenek a csöndben: Istenbe rejtett hősi életükről ...

A püspök megszerette ezeket az igénytelen és szent remetéket, ugyannyira, hogy 1225-ben monostort rakatott Szent Jakab apostol tiszteletére, kinek talán ereklyéit is elhelyezte ott, melyet sokszoros spanyolországi követjárása idején szerezhetett Compostellából. A püspök patacsi birtokához tartozott az a hegycsúcs és földdarab, melyen a kolostor épült, azért nevezték az irughi monostort patacsinak, bár szabatosan szólva az utóbbi nem azonos az előbbivel; később és Szűz Mária tiszteletére épült a patacsi, hova 1300 körül menekültek a pálosok az irughi rablók garázdálkodásai elől.

A Szent Jakab tiszteletére épült monostor volt tehát az első, melyben a magyar remeték közös életet éltek, közös szabályok szerint. Az irughi kolostor alapításával, mint a pálos Annalesek krónikása írja, az volt a szándéka a buzgó püspöknek, hogy az erdőkbe rejtett áhítat égi kincsét „a szentség kamatjával nyilvánosan gyümölcsöztethesse” s az üdvösség szövétnékét

„nem engedve, hogy a magány vékájával leborítsák”, kandelláberre tűzte, hadd világosodjék és fényesedjék azoknak, kik a lelki „tudatlanság sötétségében és a bűnök ködös homályában vakoskodva” botorkálnak a kárhozat szomorú ösvényén.

1225-ben tehát ebbe a kolostorba gyűjtötte Bertalan püspök az Irugh-hegy szent remetéit. – Szabályaikat is maga állította össze, melyeknek első szavaiból is felénk csap a püspök meleg szeretete és gondoskodása irántuk:

„Drága Testvéreim!

A rentházakban közösen lakjanak együtt, kezük munkájából és keresetéből mértékletesen éljenek, a templomokat áhítatosan látogassák, alázatos és egyszerű ruhát viseljenek, mely állapotjukhoz illik.

Az Atyák kánonjait és dekrétumait szorgalmasan tartsák meg, az erényes és áhítatos gyakorlatokat buzgón műveljék. És ne csupán feddhetetlenek, hanem példások is legyenek mások előtt, hogy így Istennek kedves és elfogadható szolgálatot ajánlhassanak föl, nemcsak jó életükből, hanem mások megtéréséből és üdvösségéből is, kiknek szívét intelmeik révén illetni kegyes lesz az Úr.

S ily módon felövezkedve a tökéletesedésre, minden cselekedetüket, vagyis imáikat, elmélkedéseiket, olvasásaikat, virrasztásaikat, böjtjeiket, szentgyakorlataikat, kezük munkáját, mind a külső, mind a belső ember igyekezetét arra a célra állítsák be, hogy így az isteni bölcsesség szeretetére és megízlelésére, egyenes úton, könnyebben és biztosabban eljussanak, a mi Urunk Jézus Krisztus kegyelmével, aki őket minden vezeklésükben megvigasztalni kegyeskedjék. Ámen.”

Eddig tart Bertalan püspök regulája. Figyelemre méltó a), hogy az ősi monasztikus ideál szerint, hisz később (1252-ben) a híres Clunybe vonta szíve, kezük munkájára utalja megélhetésüket és nem koldulásra. Továbbá b) érdekes, hogy nem elégszik meg a szerzetes önmegszentelésével, hanem a többiek üdvösségén való munkálkodásra is buzdít. De c) ebben az életben mindig elsőrangú szerepet fog játszani az isteni szeretet kontemplációja és az önsanyargatás.

Íme: a pálos eszmény fölvázolásának első kísérlete. Ezt beteljesíteni, vagyis még határozottabban és egyetemesebben megvalósítani Özséb feladata lesz.

* * *

A magyar remeteség e három klasszikus példáján: Szent Gellért püspökön, Boldog Vácz remetén és Bertalan püspökön, (kit P. Pokorski Ince, lengyel pálos, egyik könyvében (1730) szintén „szentnek” nevez): elég szemléletesen láthatjuk a pálos gondolat fejlődését.

Szent Gellért csak néhány évet szakíthatott a bakonybéli remetéskedésre életéből, melynek más célt szabott a Gondviselés. Boldog Vácz már egész életét a magányban tölti, de tisztelői elől tovább menekül s nem érez ösztönzést arra, hogy velük közös életet éljen közös szabályok szerint. Bertalan püspök ezt is megvalósítja: az irughi remeteket egy monostorba gyűjti monasztikus, reguláris, „szerzetesi” életre.

Íme, mint fényesedik és telik meg egyre több színnel, tűzzel, ragyogással a Pálosrend hajnala az első magyar századok folyamán. Olyan sugárzó már, hogy szinte napkeltének nézzük. Pedig még csak virradat.

Még csak „advent”!

4. Boldog Özséb látomása

Boldog Özséb tehát 1246-ban érseke engedélyével egyházi méltóságáról lemondva elvonult a pilisi erdők rengetegében. Nem egyedül ment. Néhány barátja követte, kik osztoztak istenes lelkében s lelkesedésében.

Ám ne gondoljuk, hogy mivel a világot elhagyták, most a világ békén hagyta volna őket. Gyöngyösi Gergely írja, hogy a szülők és a „barátok”, hol személyesen, hol levelek útján, hol mások által igyekeztek visszatérésre bírni az új remeteket. Özséb bátorította őket:

– Hallgassatok ide, Krisztus is szerette édesanyját, mégis a fájdalom törével hagyta általjárni lelkét, a „szeretett tanítványt” sem kímélte meg..., nem szállott le Keresztjéről, bár megtehetette volna... Nekünk sem szabad hűtlenül elhagynunk vezeklésünk keresztjét, bármennyire sirassanak is minket. Ki kell tartanunk a halálíg rendületlenül, nehogy e világ kárhozatos örvényébe szédüljünk újra... –

Könnyezve hallgatták ezeket a szavakat a remeték is, a rokonok is, és megrendült lelkiismeretük tiltotta vitatkozni azzal a Lélekkel, Ki általa szólott.

Úgy tekintettek mind reá, mint eleven szentre. Vigasztalódni, megerősödni jöttek hozzá. És sokan jöttek hozzá. És ő egyforma szeretettel fogadta és hallgatta „a kicsiket és a nagyokat, a szegényeket és a gazdagokat, a jókat és a rosszakat...” Egyforma jósággal ölelte magához őket és igazította el dolgaikat és gondozta őket, mint a szeretet földre szállt angyala. Közéleben mindenkinek jónak kellett lenni! Szeretete úgy sugárzott közöttük, mint erdei kápolnák szelídfényű mécse.

Azok között, kikre a legnagyobb hatással volt, kitűnt egy Benedek nevű előkelő ifjú, a Pálosrendnek Özséb után következő második Provinciális Perjele, kit a Rend a boldogok között tisztel. Feltűnő szépségű, nemes megjelenésű, éles eszű, a királyi udvarnál bejáratos és igen gazdag fiatalember volt, kit a szenthírű kanonok tisztelete vonzott a pilisi remeteségbe és aki azzal a meglepő kéréssel fordult hozzá, engedje meg, hogy csöndes magányában társul csatlakozzék. Özséb próbára akarta tenni szándékát és azt mondta, várjon még egy évig, azután jöjjön. – Az ifjú felsóhajtott:

– Ó, túlságosan hosszú idő, lomhajárású napok! Gondolod, kibírom addig? – Így aggódott, de Özséb Atya szelíden és csodálatosan megnyugtatta. S mivel imádságában felvilágosította őt az Úr ennek a hivatásnak komolyságáról, megengedte neki – határtalan öröme, – hogy megossa vele remetebarlangját. Harmadik társul István csatlakozott hozzájuk, kit a rendi könyvek szintén *boldog* jelzővel tüntetnek ki. Ő lett Boldog Benedek után a magyar Rend harmadik Provinciális Perjele. Lélekben, buzgóságban, őszinte Isten-szolgálatban teljesen hasonló volt Benedekhez, csak szegény és egyszerű familiából származott. Ez a különbség azonban semmit sem jelentett Isten szent remetéi között.

A többiek nevét nem jegyezte föl a história. Pedig sokan voltak. Boldog Özséb forró szívvel köszönte meg Istennek azokat a lelkeket, melyeket hozzávezérelt, imádkozott kitartásukért. Igyekezett – mély alázatosságában – tanulni tőlük, pedig voltaképp ő volt mindnyájuk példaképe: imában-munkában; melynek leghitványabbjától sem irtózott, egészen megfélelkezve korábbi méltóságáról.

Boldog Özséb, Boldog Benedek és Boldog István tehát abban a „hárm-as-barlangban” húzták meg magukat, mely egy zuhatag fölött nyílik a pilisi erdők misztikus rengetegében. Ide vonultak el ők a világtól, mely piszkos, kicsinyes és szomorú.

Sashegyi Sándor archeológus kalauzolásával jártam itt először ezen a pazar-szép vidéken. Megbűvölve álltam meg ama hatalmas sziklafal előtt, melyhez hasonlókat Dürer metszetein látni; fantasztikusan és félelmesen gyönyörű ez: tövében félig eltemetve és beomolva a hárm-as barlang bejárata. A sziklafalban kis fülkék vannak bevágva, melyekben talán szent szobrok

voltak. Az alatta zúgó vízesés mély, sziklás és bozótos völgybe zuhog. Csodaszép katlan ez, a tordai hasadékhoz hasonló.

Ősz volt, amikor itt jártam először. Teljes pompájában lángolt az őszi erdő. Talán sehol sem olyan pazar, olyan csodás az ősz, mint itt. Hihetetlenül szép! Egész hegyhajlatokat égő-vörös lombosítók takart. De olyan változatos színfoltokban s keveredve a sárga és a zöld finomabbnál-finomabb árnyalataival, hogy egy Rónay Kázmér ecsetje is megirigyelhette volna.

A hármas barlang betemetett bejárata

Hát itt lehet imádkozni. Az egész természet egy óriás himnusz a Teremtőhöz. Egyetlen grandiózus Isten-dicséret. Itt lehet kontemplálni az örök Szépséget. Itt lehet elragadtatásba esni az Isteni Művész remeklésein: egy édes harangvirágban éppúgy, mint a legvadabb sziklafokban. S a harangvirágok összekongatják lila kelyhüket: vecsernyére harangoznak s a sziklafok vörösen izzik a búcsúzó nap sugaraiban. Szitakötők bolondul játszanak. Az utolsó napsugár félénken botorkál az erdő homályában. Még itt minden falevél ragyog az öröm olajától. A hármas barlang sziklafala előtti tisztáson Özsébet látom hirtelen. Egy őzbak áll mellette. Nem fél. A Szent jószágosan eteti kezéből...

Aztán eltűnik minden. Zúg az erdő. Esti szél zúgatja fáit. Egyetlen zúgó hárfá az erdő. Azután minden elcsöndesedik. A bársonyos puha fűbe leheveredve érzem, mint borul ránk a csend. Mely egyre mélyebb lesz. Olyan mély, hogy beleszédülök. Egyetlen fűszál sem rezdül. Mintha valami csodát lesne visszafojtott lélekzettel a természet, valami csodás kinyilatkoztatást, isteni szót. Mélységes, ünnepélyes, szinte elviselhetetlen a csend. A mindenség pórusai kitágulnak szomjasan, és megremegnek a végtelenség leheletében. Az Úr jár itt. Már közel van.

Mindjárt előbukkan a sűrűből. És a csend dalolni fog! Az erdő ujjongani fog! A levegő telve lesz titokzatos hangokkal és túlvilági fényekkel! S a hegy, Pilis szent hegye, a misztikum mámorában ég!

„Ez szent hegy, ez a Pilis; pogány erdőkben az imádság s az aszkézis hegye! – írja elragadtatva Prohászka. – Jártak itt derűs s fátyolos napok árnyalatai, remegések, dobbanások; s ezektől tanult érezni, sírni és beszélni kő, rög, virág, rengeteg, hegy, völgy. Valahogyan átöleli nagy átható öleléssel ez a régi lélek-kiáradás s leköti magának a földet s vidéket... Hát ez a fajmagyar lélek e vidékre zarándokolt, itt ömlött ki, itt búgott!... Magyar szent hegy... Ha így este szürkületkor nézem, úgy tetszik, mintha imbolygó fényeket látnék hatalmas hátán: a régi pálosok mécsesei útban vannak a hármás barlangnál épült ecclesiolához” (Prohászka Ottokár: Soliloquia II. 1919. nov. 15. és dec. 16.).

„A Pilisnek történeti levegője van... A még meg nem bolygatott realizmusnak s a misztikának szelleme járta itt karonfogva a hegyet s völgyeit...; vonzotta a hegy barlangjaiba a remete pálosokat s valamiféle fehér mágiával riasztotta vissza a még pogány erdők haramiáit s pásztorait. Mennyire új, érdekes és csodás világnak színhelye volt akkor a Pilis hegye s az az erdős háromszög, melynek Buda, Esztergom, Visegrád mindmegannyi védvéra s a Duna hónalja két oldalról a kerítése, a Buda–esztergomi út pedig az átfogója... Hogy a régiokról való emlékezés mily magasra emeli szemeimben a 750 m magas Pilist, s mily penombrás mélységekké süllyeszti völgyeit, azt szeretném megéreztetni első sorban, azokkal, kik a hegy erdőit járják, de a genius loci-val szóba nem állnak.

Nekem a Pilis szent hegy s szívesen merülök el beszédes s megigéző csendjébe. Ha Pomáz felől iparkodom a pilisszentkereszti völgyön fölfelé, egyre mélyebb csendbe és embertelen magányba jutok. Erdőkoszorúzott hegyek sorfala szegélyzi az utat s kúpjaik, mintha csak szélesen fölépített románstílusú gyertyatartók volnának, strázsát állnak jobbra-balra. A kúpokon mintha lángok lobognának, melyeket a történelem, a genius loci gyújtogat, tiszteletére a dachsteini mészkőből természet-építetté 750 m magas oltárnak, mely a Pilis hegye. A völgyet s a hegyet a mennyek óriási barokk boltozata íveli, téralkotó s a fehér felhők közt végtelen távlatokat nyitó művészetével.

... Mikor életet s lelket keresünk, alig találunk egy csepp vizet az emlékek kiszáradt árkában, alig egy fénybogárkát a múltnak éjszakájában. Mily más az, ha ilyenkor mi magunk elmenekülünk a pilisi völgybe s ha látunk megigéző látomásokat s hallunk hétszáz éves múltból felénk csendülő antifónákat!

A Pilis hegye azonban nemcsak az első reneszánsz problémáit hozza emlékezetembe, hanem azt is, hogy ez a vidék, ezek az erdők, ez, a pilisszentkereszti szakadék más nagy emlékezést is őriznek, azt, hogy valamikor fölöttük jártak a XIII. századbeli misztikának fényei s árnyai. A Pilis ugyanis nemcsak antidialektikus, hanem misztikus hegy is s az erdők illatába itt a régi misztika kincsei is bele vannak keverve. Csendjünkben meg-megszólalnak az Énekek-énekének szólamai, azok a hatványozott dalfélék, mikor a dalt dalos lélek kommentálja... Ezek a kommentárok a misztikus élet sejtelmeinek szavakba való tolakódásai, vallomásokban való kibontakozásai. A csend tőlük csengővé lesz, a homályok kivilágosodnak s a lélek a világ zajából s önmagának khaoszából menekülni iparkodik; emelkedik fölfelé s magával emeli a világot.

Mikor erre gondolok, nem nézem a Pilist méléző alkonyaiban; nem nézem holdvilágos éjben, mikor az energiák pihenőre térnek, hanem inkább akkor mereng rajta szemem, mikor energiák járnak; nézem júliusi napsütésben, mikor a tölgyek, a bükkök s kőrisfák sejtjeiben millió rokka perdül s mikor millió szövőszéken a természet sejtösvé szövi a napsugárt. Ez a csendes s mégis belső energiáktól átjárta erdő a lelki elmélyedésnek legalkalmasabb képe. Csendes az elmélyedt lélek s csendes a júliusi erdő is. Madár nem dalol benne, szél se rebben s mégis feszülnek a belső energiák. Ilyen a misztikus lélek is; gondolatainak és érzéseinek aranyos szárait rögökbe s csillagokba akasztja s ezt az aranyos pókhálót borítja magára, Istenre s a

világra. A lélek e hálónak művésze s boldog foglya egyaránt. A júliusi erdőn s a misztikus lelken az élet s az alkotás szelleme üli a maga ünnepét. Ebben a júliusi hévben s tűzben kell járnunk a Pilisen s hallgatónunk, mint éneklik az erdők, a csend s a titokzatosság az Énekek-énekét, mint élvezik saját elragadtatásukat, a többéttel való ölelkezésüket s a nap hevének fölcsókolását....

Nem volt az kvietizmus, sem mámoros szendergés, mely az embert a valóság kemény világából kiemeli s az élet harcaira s a teremtő munkára képtelenné teszi; hanem reális, gyakorlati irányzat volt, mely tudja, hogy az embernek küzdelmei és kísértései vannak, melyeket megállnia s legyőznie kell... Mely a hegyekre járt a csillagok betűvetését olvasni s az erdőkbe járt imádkozni s a szentírást megérteni. Ez volt az a lelkület, mely a természetet intuíciós szemmel nézte s abból az Isten felénk áradó leheletét megérezni tudta...

... Lelki világuk olyan volt, mint az erdő, lelve valósággal s titokzatossággal. Nekik nem theóriák kellett, hanem a valóság, még pedig a legszebb kiadásban, mint szép, tiszta élet s mint tüzes szeretet... A legnagyobb tett pedig a szeretet; az a léleknek nagy, reális, sőt isteni gesztusa. Nem theologiai szisztémákkal, hanem ezzel a gesztussal akarták az Istent s a valóságot átkarolni. Szomjasak voltak az Istenség csókjára! s a csókot fogadni s viszonzni akarták...

Ez a lelkület természetesen a csendet szerette. Az egész Pilisre az volt ráírva: Silentium. E csendben jártak azok, kik mindig hallgattak, hogy többet halljanak. Itt jártak a tavaszi erdőben a télnek hosszú szilenciuma után, mikor a természetnek megint sok mondanivalója lett. Mikor hozzájuk, szemükbe s lelkükbe kéredztek a még lehuny szemű csírák és rügyek és bimbók...

... Mikor Isten, csodák, világ, kőrisfák, tölgyek beszélnek, mikor tapsolnak a széltől lengetett erdők s suttognak kankalinok s csipkerózsák, hogy akkor a szilencium e csodás koncertjét nem szabad megzavarnia gyöngé emberi szónak. Igen, úgy van: a szebb, a csengőbb s kifejezőbb beszéd és ének, az edesebb ígék s az edesebb harmóniák miatt kell szeretni a csendet, a pilisi csendet is.

Így lett nekem a Pilis szent hegy, hol a misztérium s a szilencium lakik s hol nagy történelmi emlékek járnak. Szent hegy, hol hajdanában emberek telepedtek meg, kik megilletődve a lét s az élet szent titokzatosságától, ezt a hegyet is szent földnek nézték s tiszteletből a szent föld iránt szerettek rajta mezítláb járni. Itt laktak régen azok, kik meleg tekintettel s elragadtatással nézték ezt a szép hegyvidéket s élték át a pilisi telet és nyarat, főleg pedig a tavaszt, mikor az színesen s formásan megjelent a rétek virágainak s a mezők liliomainak mezében s élvezték a természet s a lelkek föltámadását, hosszú fagyoskodás után..." (Prohászka: A Pilis hegyén).

„Minden fa, mely a virágfakadás színeiben lángol, – minden virág, mely a szépség kigyulladására, – minden cserje, rózsató, szegfű, margarétabokor, melyre a nap ráönti aranysugárzatát, – akár egy-egy égő csipkerózsabokor volna, telítve van a lét titokzatosságával s ismeretlen erők kibontakozásával. Tüzeső felülről s formák s színek bugyborékolása s gyűrűzése alulról. Ah, igen, ez az a körülöttünk borongó s cikázó misztérium! Oly közel van hozzám, hogy szinte érintem s tapintom, lefoglalom s élvezem. Íme, Isten jár itt a misztériumok aranyos, tarka, napsugaras, virágos köntösében s mi mindig lábanyomaiban járunk. Isten és titkai s misztériumai közt járunk..." (Prohászka: Az Élet Kenyere).

Hívó alázattal figyeljünk hát arra a csodára, mely az éjféli erdőn szemünk elé tárul. „A lenyugvó nap bíborpalástja ráborult az erdőre s a fák fényben úszó koronája alól fénycsókok szálltak füre és virágra. Azután pedig, mint akinek elég volt az ünnepből, az előbb még fénykoronás fejére lila csuklyát húzott s minden szépségére szürke, majd sötétkék bársony-leplet borított. Az éjféli erdőben már csak Euzebius imádsága virrasztott. És egyszer csak úgy látja, mintha az ég sötétkék bársony palástjáról minden csillag az erdőre tévedt volna s megakadtak a csipkerózsa és galagonya ágain, ott lógnak, ott lobognak. Száz és száz vándorló csillag erre is, arra is, még tűzbe borítják az erdőt s mi lesz akkor.... Pedig úgy látszik, ezt akarják. Mindegyik kis csillag a másikat kereste, egyetlen nagy fényben egyesültek és lángbaborították az éjféli erdőt s lángot vetett az erdő tüzétől Euzebius barlangja is.

Euzebius néma csodálattal nézte a lángok egyesülését s imádkozott. És az imádság megértette vele, hogy a Pilis éjféli erdejében a remeték tűzlelke adott egymásnak találkozt. Az Isten akarja, hogy egymásra találjanak, egymás lelkét melegítsék, – a sok kis csillag az Isten egy napjává legyen” (Balázs Benedikta: Pannonia virágos kertje).

Legyen szabad ehhez a látomáshoz néhány kritikai megjegyzést fűzni: Ez az egyetlen csodálatos esemény Boldog Özséb életében! Feltűnő és megnyugtató az a tárgyilagosság és józanság, ami a pálos hagiografusok írásaiban megmutatkozik. Abban a korban a Fioretti együgyű és bájos legendáin lelkesedtek az emberek és eszükbe sem jutott volna még olyan hihetetlen dolgon is kételkedni... S íme ugyanabban a korban él ez a világtól elvonult szent, kinek rejtett és hősi élete pedig eléggé izgathatná a legendák aranykódere sóvárgó írói fantáziát és mégsem tudnak ennél az egynél többet róla mondani.

Mennyire valószínűvé teszi már ez is ennek a látomásnak hitelességét! Egyesek szerint ugyanazon a szénben gazdag vidéken a metán-gáz illanása is előidézhette amaz éjszakai lángocskák ragyogását az erdőben. De miért fordult ez elő csak egyszer? Ha ez annyira természetes és rendes dolog lett volna, miért nem ismétlődött meg többször is? A krónikások csak ezt az egy esetet jegyezték föl és nincs ok, miért hallgatták volna el a többit, sőt ez inkább érdekükben állott volna.

S kétségtelen az is, hogy följegyzésük szerint Özséb buzgó imában kért felvilágosítást Istentől e szokatlan esemény jelentősége és értelme felől. S megtudta, hogy a pilisi erdő apró lángjai jelentik a szétszórta élő remeteket, kiknek egyesülniök kell, hogy bevilágítsák a nagy és szomorú magyar éjszakát...

5. Pilis pálos lelke

A látomás után Özséb haladéktalanul hozzálátott az isteni akarat megvalósításához. Hetedmagával együtt fogott hozzá nem messze a „hármás barlangtól” egy kis templom és egy kis monostor építéséhez. Ez 1250-ben történt. A templomocskát a Szent Kereszt tiszteletére emelte, mely egyetlen kincse és ékessége volt a pilisi remeteségnek; ez előtt imádkozott sokszor társaival Özséb és bizonyára misézett is. A monostor pedig a remeteélet magányából a szerzetesi élet közösségébe lépő új Rend jelképe volt.

A pilisszentkereszti rezidencia, bár nem az első volt időrendben (1225 Szentjakabhegy, 1240 Remete Zágráb mellett, 1244 Dubica, 1248 Sátoraljaújhely), a coenobitikká fejlődött anachoretikus Rend első három Provinciális Perjelének: székhelye révén, még is annyira híressé lett, hogy több, mint félszázad után Gentile bíboros, pápai legátus a *Szent Kereszt Remetái* számára nyújtotta át a pápa nevében Szent Ágoston Reguláját az akkor már Budaszentlőrincen székelő Rendfőnöknek.

Ne hallgassuk el talán azt sem, hogy erről meg azután egyes helyeken *Szent Ágoston rendi testvéreknek* akarták elnevezni őket. De Özséb Atya minden kétséget kizáróan így írta alá a nevét az 1256-i esztergomi nemzeti zsinaton: „*Özséb, Első Remete Szent Pál Rendjének Provinciális Perjele.*” Ezért nevezték el azután e remeteket pálosoknak.

A fejlődés szükségszerű és logikus menete a magyar földön éppúgy, mint az egyetemes Egyházban a remeteségből szerzetességgé alakult át. Gondviselés-szerűnek kell tartanunk, hogy a Pálosrend éppen a XIII. században lép a magyar történelem porondjára. A legjobbkor jött. Előbb nem is jöhetett. Szent István király túlnyomórészt idegenből hozott papokkal térítette népét. A szent László idejében felnövekedett magyar papság erkölcsi szintjének mélységéről szomorú képet mutatnak az akkori zsinatok. A XII. század pártviszályokban hánykódó kora sem volt alkalmas arra, hogy egy mélységekből fakadó vallásosság híján új Rendet adjon a magyar katolicizmusnak. III. Béla birodalmának ragyogó pompája és hatalma sem tudta erre megadni az első lökést. A tatárveszedelem minden szörnyiségének kellett reánk szakadnia, hogy a magyar lélek gyötrelmeinek izzó mélységeiből elődobbanjon egyszerre fehérén és sugárzón és Istentől áldottan ez a Rend, mely Mohács után is kivette derekasan részét a nemzet lassú magáhoztérésében és most, Trianon után is itt van, visszatért másfélszázados száműzetéséből, hogy a magyar föltámadáson dolgozzék...

A magyar remeteségből fejlődött Pálosrend mind a mai napig magán viseli eredetének „anyajegyeit.” Hiszen igaz, közös az élet, közös a munka, közös az ima, a szerzetesek kifelé is dolgoznak, gyóntatnak, prédikálnak, lelkigyakorlatokat, missziókat tartanak, de a szívük mindig visszahúzza őket a cellába, a magányba, az Istenbe. Ha nem is kizárólag kontemplatív Rend, de az aktivitás mellett sohasem felejtkezik el a befelé, a magának való életéről, melyet csak azért hagy ott időről-időre, hogy testvérein segítsen. Hajós György igen találóan hasonlította a pálos kolostorokat sásfészkekhez, melyek elhagyott sziklák között szédítő magasban vannak; a madarak királya „büszkén és méltóságosan úszik a sötét völgyek fölött s ha olykor le-lecsap, zsákmányát magával viszi a magasba...”

1250-ben kezdett hozzá tehát Boldog Özséb hetedmagával együtt a pilisszentkereszti monostor és kápolna építéséhez. Ez a csodaszép hely úgyszólván még ma is érintetlen a „civilizációtól.” Az óbudai gyárak mocskos füstje messze mögöttünk maradt. Autónk magányos szerpentin kanyarog. Délen elhagytuk a Nagy-Kevélyt, majd a Kis-Kevélyt. Az Oszoly festői sziklabordája is elmaradt mögöttünk, melyről annyiszor nézte álmódozva a nagy Prohászka püspök Pilis több mint 700 méteres gerincét, melynek csúcsain a pálosok méceit, vagy talán fehér lelkeit látta lobogni az alkonyatban... Elhagytuk a gyönyörű Margitligetet is, hol később valóra válthattam egyik álmomat: tíznapos lelkigyakorlatomat azon a helyen, melynek

közelében Boldog Özséb és az első pálosok éltek... Északon Kis- és Nagy-Csikóvár hegláncolata húzódik, melynek egyik csendes és áldott, erdőkoszorús és festői halmán keressük a pilisszentkereszti pálos kolostor romjait.

Körülöttük némán és csodálkozva virraszt már hét évszázad óta a pilisi hegyek zengő koszorúja. Megilletődve állok meg és becéző szeretettel simogatom szememmel ezeket a lábam előtt heverő ősi köveket. Milyen édes ez a csöpp kápolna, melynek szentély-apszisa szépen kivehető alapfalainak félkörében s hol éppen hét szent barát férhetett el a zsolozsmán s hol Özséb Atya *mindennap* bemutatthatta a Szeplőtelen Áldozatot. A kápolna mellett voltak fölépítve a kolostor közös szobái: a káptalan-terem, az ebédlő-terem, a háló-terem.

Vastag Éva: Szent Özséb

Elfogódva lépegetek a szerteheverő kövek között. Az archeológus szakszerűen magyarázza a felásott falak mentén az alaprajzot, mutat néhány faragásos követ,... de csak félig figyelek szavaira. Az én lelkem messze jár, kiszakadt az időből. Csaknem hétszáz év távolában bolyong és nyugtalanul és lázasan próbálja tetemre hívni az örökre néma romoknál az ősi lelket, mely itt imádkozott és énekelt, vezekelt és böjtölt és megtelt a Végtelennel!

Ezt a lelket ébresztgetem a szerteheverő kövekből, a suttogó lombokból, a hegyvonulatok artisztikusan finom hajlataiból... Mint Illés próféta az élettelen fiúra, úgy borul rá, olyan kétségbeesett, halottidéző vággyal az én lelkem is erre a gyönyörű tájra, hogy lássa a fölszántott

erdők zúgó fái alatt Özséb és az első pálosok elvonult és csodálatos életét. Hogy elmerüljön ebbe az édes Titokba, mely hét század kódén át sugárzik feléje s vonzza kimondhatatlanul...

Többen próbálták már ezt a titkot megfejteni s hogy nem tévedtek, bizonyoság rá, hogy ugyanarra az eredményre jutottak el, bár különböző elindulások után. Gondán Felicián magyar nyelvű pálos kódexeink (Czech és Festetich, XV. sz.) alapján, Fülöp Kálmán a Pálosrend történetéből rajzolta meg a pálos lelket s a pilisi pálos romoknál mi is arról győződhetünk meg, hogy ezt a Rendet:

először az Isten-szeretetet jellemzi. Ezzel a gigászi akkorddal kezdődik Regulája, mint valami Pathétique-szonáta, melyet Szent Ágostontól tanult, a „láthatatlan Szépség szerelmesétől”: „Mindenekelőtt, Kedves Testvérek, Istent szeressük...” Ez az Isten-szeretet ragyog fel csodálatos izzásban Özsébtől kezdve a Pálosrend százhusz magyar szentjében mind. Ez teszi olyan buzgóvá, jóhírűvé, szigorúvá szerzetesi életét, hogy tömegestől tódulnak hozzá az Isten igaz szolgálatára vágyó lelkek s a pálos kolostorok elszaporodnak a hazában, sőt a külföldön is és a pápák a karthauziak kiváltságaival ékesítik a Rendet. A pápák, a magyar királyok s az ország apraja-nagyja versenyez a pálosok szeretetében s a história sok megható példáját jegyezte föl ennek. Nagyon szerették a magyarok ezt a Rendet, mert érezték, hogy test ez a testükből és vér ez a vérükből s ezeknek a magyar szerzeteseknek imádságtömjéne s önsanyargatása értük száll föl esdekelni s engesztelni: az Isten szívéhez! Az Isten-szeretetet így fűzte egybe a Pálosrend a hazaszeretettel. Ez a titokzatos fehér virág, mely a pilisi erdők mohos és mélységes csendjében fakadt, a Fölséges zsámolyánál ezért az elárvult országért leheli áldozatos szent életének illatát. Mert az Isten és a felebarát szeretete elválaszthatatlan, azért mondja a Regula is: „Mindenekelőtt, Kedves Testvérek, Istent szeressük, azután felebarátunkat, mert ezt a parancsot legfőképp nekünk adták...” Ez a szeretet buzdítja őket egyre erősebben, hogy lelkeket mentsenek, hogy hagyják ott időről-időre celláik békés csendjét s a lelkipásztorkodás, gyóntatás, prédikálás, missziózás termékeny munkájába egyre jobban bekapcsolódnak, anélkül azonban, hogy pl. parochiák gondozásának elvállalásával végleg lekössék magukat s háttérbe engedjék szoríttatni – minden parancsoló szükség nélkül – szerzetesi eszményüket!

Másodszor a művészet szeretete jellemzi a pálos lelket. Van érzéke a szép iránt. A pilisszentkereszti alapfalak arányossága sejteti a monostor művészi elgondolását. A Rend későbbi szobrászművész-frátere, túskevári fafaragásos csodái, a budapesti egyetemi templom tökéletes szépsége: mind bizonyítja ennek a szerzetnek fejlett művészi érzékét. És Pilis legszebb helyén épül ez a kolostor és sorban a többi mind! Az ország legszebb pontjain emelkednek az első pálos monostorok s oly sűrűn, szinte tervszerűen, hogy nem lehet mindezt csupán a véletlennek tulajdonítani! Igen, ezekből a szépséges magyar tájából parthenogenezis-szerűen sarjadtak az első pálos kolostorok. A magyar lélek, a csöndet, a harmóniát, a szépet szerető magyar lélek, melynek tökéletes népművészetét az egész világ csodálja, erre a lelkéből lelkedzett Rendre is ráütötte faji bélyegét. Magyar erdők mélyén ebben a magyar Rendben virágozott ki hófehéren és illatosan és titokzatosan a magyarság metafizikai vágya a Végtelen felé. Csak természetes, hogy a szépre, az Ős-szépre szomjas magyar lélek, vagyis a pálos lélek itt érezte jól magát, itt húzódtott meg szívesen, itt húzódtott közelebb Istene szívéhez: a természet ünnepi csöndjében és pompájában... Ennek a Rendnek magyar lelke tehát szereti a szépet, a békét, az Istent!

Végül *harmadszor* a tudomány szeretete is jellemzi a pálosokat. Özséb nagyműveltségű, tudós kanonok volt. S a Rend mindig megkívánta tagjaitól az alapos felkészültséget Isten igéjének hirdetésében. Közülük nem egy európai hírnévre is szert tett (pl. Fr. Gergely, kit exegetikus munkái révén Coelius Pannoniusnak ismert a külföld). A pálosok tudomány-szeretetét bizonyítják azok a gyönyörű és gazdagon fölszerelt könyvtárak, melyek nemcsak koruk egyéb (pl. jezsuita) könyvtáraival is fölvtették a versenyt, hanem sokszor felül is múlták azokat. Elég egy ilyen könyvtárat megtekinteni, akár Budapesten a mostani Papnevelőben, s meggyőződhetünk róla, hogy a templom után a legnagyobb gondot erre fordították. S meg kell

jegyeznünk, hogy a tudomány kultusza sohasem tette gögössé és elbizakodottá őket; szerények maradtak mindvégig és kerülték a feltűnést éppúgy, mint a magyar ember...

Íme tehát, ha szabad erre a három alaptónusra leegyszerűsíteni a pálos lélek tulajdonságait és jellemzőit: az Isten, a művészet és a tudomány szeretetére. Ennek a csírái már itt el voltak szórva Pilis csöndes rengetegében, hogy később egyre szebben, egyre gazdagabban, egyre tökéletesebben bontakozzanak ki!

6. Az első Provinciális Perjel

Ebben az időben látogatta meg (1250) Özséb Atya a többi remetéket is. Az éjféli látomás kötelességévé tette, hogy közölje velük is az Isten akaratát: a szerzetesórt sok kicsi lángnak egy nagy lángba kell forradniok! A külön-külön élő remetéknak egy Rendbe kell tömörülniök! Bár eddig is fölkereshették és buzdíthatták egymást, most azonban a közös élet reguláján kívül: a közös hajlékon, közös ételen, közös ruhán kívül, egy-egy előljárót is kell választaniuk, kinek szabály szerint engedelmességet fogadjanak a szegénység és tisztaság mellett s aki a többiek gondját, baját, felelősségét viselje Isten előtt, hivatala szerint.

Iruh hegyén volt már ilyen előljáró, maga Bertalan püspök, majd Clunybe való távozása után (1252-ben) Antal Testvér, utána Fr. János nevét jegyezték föl a kolostor előljáróinak sorába. Egészen bizonyos, hogy a máriaremetei, dublicai, sátoraljaújhelyi konventek is egy fő irányítása alatt álltak valamiféle szabályok alapján, melyek a közös életet határozták meg (csak Bertalan püspökét ismerjük). Ámde ezeknek az előljáróknak tekintélye és hatalma csak egy-egy kolostorra korlátozódott, melyek önállóak voltak és nem függtek egymástól. Most már csak olyan előljáró hiányzott, aki az egyesített rendházak fölött állva az egész Rend ügyeit kormányozza egységesen a látomásban megnyilatkozó isteni akarat szerint.

Boldog Özséb egyedülálló tekintélyét semmi sem bizonyítja jobban, mint hogy a még ugyanazon 1250. esztendőnek talán pünkösdjén, a Szentlélek segítségül hívásával megtartott első rendfő-választó Nagykáptalanon, melyen kétségtelenül az egyetemes magyar remeteség képviseltette magát s mely időben tartja a mai napig a Rend Generális-választó Nagykáptalanjait: az első Provinciális Perjelnek, hiszen még csak ez az egy magyar provincia volt akkor, nem Bertalan püspököt választották meg, kit a kolostor-alapítás elsősége és egyházi főméltósága erre „praedestinálhatott” volna! s ki csak két év múlva vonult vissza, nem a szent jakabhegyi, hanem a cluny monostorba, hanem azt választották meg lelkesen és egyhangúlag, akinek az Isten akaratát megnyilatkozott, aki egybehívta őket, akit életszentsége, tudománya, származása mindenképp erre a tisztségre ajánlott, bármennyire tiltakozott is ellene, mondván, hogy nem azért hagyta el a világot s nem azért vonult a remeteségbe, hogy itt ismét első legyen, amikor utolsónak akarta érezni magát...

Nagyon megszívlelésre méltó az is, hogy ez a magyar Rend, amint példaképének a szerzetesélet elindítóját, Első Remete Szent Pált választotta, úgy szabályzatát is a legelső klasszikus egyháztanító írásaiból merítette, ki megtérése után maga is elvonult a szent magányba s mikor később püspök lett, valóságos szerzetesi szabályok szerint élt környezetével. Nem másod- és harmadkézből vette hát elgondolásait a Pálosrend, hanem az ősforrásokhoz: Szent Ágoston gondolataihoz fordult, bár nem messze voltak a pilisi ciszterciták s az új kolduló rendek, melyek az időben már Magyarországon is hódítottak. De következtelenség és logikátlanság lett volna más ideálok szárnyai alá menekülni, mint amiket remeteségükben eddig követtek.

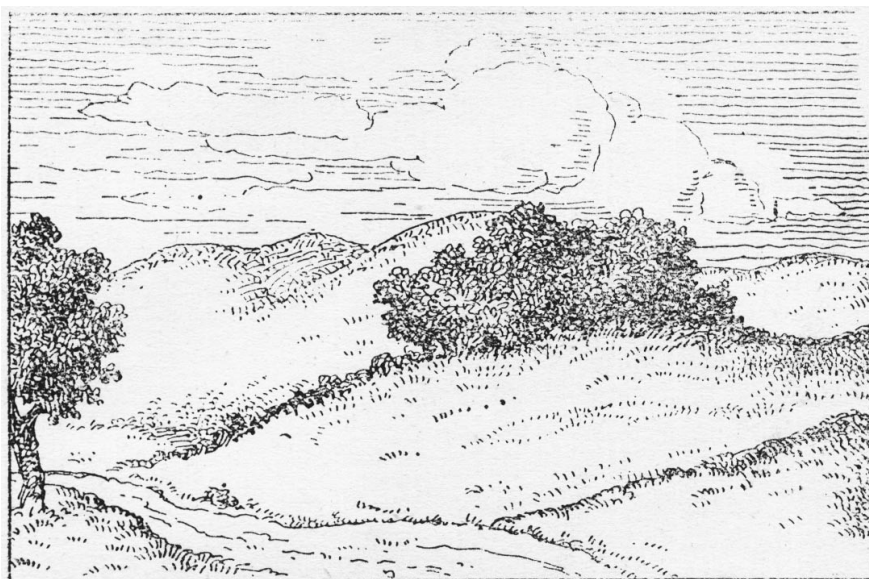
Följegyezték a Pálosrend első Provinciális Perjeléről, hogy milyen egyszerűen és szerényen és szegényen élt ezután is és hogy semmi kivételt nem tűrt magával szemben. A testvérekkel együtt étkezett, ugyanolyan ruhában járt, mint a többi, ami akkor még feketeszínű volt, csaknem száz év múltán írták elő a fehéret, megkülönböztetésül a szerzetcsatangoló és botrányokat okozó egyéb remetékétől. A hálóterem közös volt. A közös munkában is előljárt Özséb Atya. Amit Szent Ágoston az előljáróknak ír elő Szabályaiban, azt igyekezett betű szerint követni:

„Az előljáró pedig ne parancsokat osztó hatalmánál, hanem szolgálatkész szereteténél fogva tartsa magát boldognak. Tiszteletben előttetek járjon, de Isten-félelemben mögöttetek. Mindenben ... a jócselekedetek példaképe legyen” (Tit 2,7). „Feddje meg a nyugtalanokat, bátorítsa a féltékenyűket, gyámolítsa a gyöngéket, legyen türelmes mindenki iránt (1Tessz

5,14), vezeklést magára örömmel, másokra félelemmel rójon. És bár mindakettő szükséges, mégis jobban vágyódjék arra, hogy szeressétek, mint hogy féljétek, mindig arra gondolva, hogy Istennek egykor számot kell adnia rólatok” (Reg. 11.). – Szerették is őt, mint édesatyjukat, mindnyájan, ki az istenes társalgásban éppúgy mester volt, mint a vidám és ártatlan szórakozásban, és lelküket biztosan vezette a tökéletesség útján.

Mint említettük, 1256-ban az esztergomi nemzeti zsinaton Özséb Atya, mint Remete Szent Pál Rendjének Provinciális Perjele írta alá nevét. Ezen a zsinaton már Benedek esztergomi érsek elnökölt, résztvett rajta Vancsai István praenestei bíboros, az előző érsek, kinek engedélyével mondott le kanonokságáról Özséb, résztvett rajta az egri, a váci, az erdélyi, a váradi, a zágrábi, a csanádi, a szerémi, a pécsi, a nyitrai, a győri és a veszprémi püspök. Özséb Atya az apátok között van, a pannonhalmi apát után a nyolcadik helyen. Nyomban után Magister Porse, nyitrai főesperes, esztergomi kanonok neve következik, kit minden alap nélkül azonosítottak egyesek Boldog Özsébbel, aki esztergomi kanonokságáról már tíz éve lemondott és sohasem volt nyitrai főesperes.

Íme az első hivatalos dokumentum a Pálosrend első fejének nyilvános szerepléséről. Az ifjú Rend ettől fogva az erdők sűrűjéből kilépve egyre mélyebben fog belenőni a magyar egyházi és nemzeti életbe. Hogy abban szívvel-lélekkel résztvegyen, hogy vele egészen összeforjjon, hogy jó- és bal-sorsának osztályosa legyen.

Pálos Pilisszentmárton

7. Rómában

P. Raczyński, lengyel pálos, jelenleg római perjel, érdekesen állítja elénk Boldog Özséb életének következő szakaszát abban a kis munkában, melyet róla írt (Obrazek... Kraków, 1926):

„A kolostorban egyszerűség, tisztaság és csend uralkodott.

Az egyik cellában Özséb Atya hajol komolyan és elmélyedve valami szent könyv fölé. Fejedelmi alakja, okos és sugárzó arca, szelíd, fegyelmezett és jóságos szeme egyaránt arról tanúskodik, hogy nemcsak a tudománynak, hanem méginkább az imádságnak embere.

Egyszer csak kopogtatnak. A Páter fölrezen. „Ave” kiáltja az ajtó felé. Egy öreg szerzetes lép be, előbb keresztet vet magára a szenteltvízzel, majd meghajtja fejét Elöljárója előtt és átad neki egy nagy pecsétes irat-csomagot.

– Külön szolgálta hozta ezt, Reverendissime – mondja.

– Vendégléjétek meg őt illendőképpen – válaszolja derűs nyugalommal az Atya.

Azután figyelmesen megvizsgálja a csomagot. Megforgatja kezében. Lassan kibontja. Megismeri a pecsétről, hogy Esztergomból jött, az érsek úrtól. Olvassa a szépen kicifrázott iniciális sorokat: A lateráni zsinat decretumai... Figyelmesen olvassa tovább. Egyszer csak megakad a szeme: „Nem szabad új rendet alapítani a Szentszék külön engedélye nélkül...”

Fölkel. Letérdel. Istennel beszélget. Így szokott minden fontosabb elhatározása előtt cselekedni.

Mikor este az imádság után szenteltvízzel meghintette a Testvéreket az „Asperges”-t intonálva, így szól halkán és komolyan hozzájuk:

– Holnap a Szentlélekről lesz ünnepélyes mise. Az ő megvilágosító kegyelmére van most igen nagy szükségünk. Utána káptalant tartunk. Fontos dologról van szó. Imádkozzatok, Testvérek! –

A káptalani teremben Özséb Atya e szavakkal fordult a Testvérekhez:

– Tegnap kaptam meg Esztergomból a lateráni zsinat üdvös dekrétumait... Minket ezekből különösképpen csak az érdekel, mely kifejezetten meghagyja, hogy a Szentszék engedélye nélkül új Rendet alapítani nem szabad. Rendünk gyökerei ugyan Szent Pál Atyánk, az Első Remete életébe nyúlnak, de mint közösen élő szerzetesek nem sokkal többre, mint egy évtizedre tekinthetünk vissza Isten akaratának megnyilvánulása óta... Föltétlenül az Apostoli Szék elé kell hát terjesztenünk ügyünket, úgy gondolom, hogy a Szentatya kegyes jóváhagyásával biztonságosan szolgáljuk együtt az Urat... –

Mindenki helyeselte Özséb Atya elhatározását.

Sok hegyet-völgyet kellett meghágniok, sok erdő-tvárost bejárniuk, míg céljukhoz elértek. – Megdobbanó szívvel lépett be Özséb Atya s néhány társa az Örök Város kapuján. Első útjuk a Nagy Konstantin császár építette hatalmas Szent Péter bazilikába vezetett. Az egyik oltárnál szentmisét hallgattak s utána nyomban a pápai palotába igyekeztek, mi tagadás benne: kissé elfogódott és kalimpáló szívvel.

A pápa egyik káplánjának feltűntek az idegen zarándokok s megkérdezte tőlük, kicsodák és mit akarnak.

– Magyar szerzetesek vagyunk, pálosok – felelték fojtott büszkeséggel s azonmód mindjárt előadták bizalommal, mi járatban volnának.

A káplán túlságosan elgondolkozni látszott, míg ők lelkesen beszéltek és csöndesen megjegyezte, hogy nehezen fog menni a dolog.

– De – csillant föl hirtelen a szeme – itt van Rómában éppen Tamás Magiszter, az aquinói grófok nemes sarjadéka, a párizsi egyetem büszkesége, az Egyház támasza s a pápa úr legkedvesebb barátja: nyerjétek meg őt ügyeteknek s akkor nem fogtok hiába járulni a Szentatya elébe.

Úgy is tettek. Megfogadták a jó tanácsot. – Tamás magisztert íziben fölkeresték a S. Sabina mellett való domonkos kolostorban, kiről azt hallották, hogy édesanyja révén a magyar királyi családdal is rokonságot tart. A Szent szeretettel fogadta őket. Megérezte Özsébben a szentet s ügyében Isten akaratát és szívvel-lélekkel melléjük állt.

* * *

Együtt mentek hát a pápához kihallgatásra, Özséb térdenállva adta elő kérését. IV. Orbán figyelmesen és jóságosan hallgatta végig, de szelíden kijelentette, hogy talán szükségtelen új Rendet alapítani, hisz alig hat éve gyűjtötte össze boldog emlékü előde a remetéket Szent Ágoston Szabályainak szárnyai alatt, ők is remeték volnának eredetileg, ők is szerzetesi közös életbe akarnak tömörülni, ők is Szent Ágoston Szabályait kérik maguknak: csatlakozzanak hát Szent Ágoston remetéihez, fölösleges Remete Szent Pál nevével új Rend jóváhagyását kérni... Ekkor fölállott Aquinói Szent Tamás és mintahogy elszánt ellenfeleivel szokta a nyilvános disputák tűzében, játszi könnyedséggel s megnyerő bizonyossággal bizonyította be először azt, aminek épp az ellenkezőjéről volt meggyőződve, azután pedig hallgatóinak legnagyobb ámulatára sorra cáfolta előbbi érveit: most is így cselekedett. Először bebizonyította, hogy a Pálosrendre nincs szükség, azután bebizonyította, hogy van. Miután tehát engedélyt kért a felszólalásra a pápától, úgy kezdte, mintahogy rendesen szokta:

– Videtur, quod non... Úgy látszik, hogy ezt a Rendet nem lehet jóváhagyni Beatissime. Hiszen *először* is annyi Rend van már, hogy kár szaporítani eggyel is a számukat, különösen ha az fölösleges.

De azután *másodszor*, ha ezek a jó Testvérek Remete Szent Pált akarják mindenáron követni, maradjanak meg szépen remetéknek, mint szent Példaképük; ha pedig Szent Ágoston Szabályai szerint akarnak élni, akkor tökéletesen igazad van Sanctissime, hogy kár új szerzetet alapítani, amikor már van ilyen.

Végül *harmadszor* ezek a pálosok koldulni nem akarnak, de viszont birtokaik sincsenek, melyekből megélhetnének. Nem szabad tehát megengedni nekik, hogy a teljes bizonytalanságnak vágjanak neki, ami úgyszólamint hamarosan csúfos kudarcba fúlna...

Így érvelt Aquinói Szent Tamás és az egész pápai udvar buzgón helyeselt neki. Amikor egy fél percnyi szünet után, egy könnyed fordulattal, mindennek pont az ellenkezőjéről győzte meg őket:

– Sed contra ... De éppen ellenkezőleg nem lehet az fölösleges *először* is, amit az Isten kifejezetten akar. Már pedig az ő szent akarata kifejezetten megmutatkozott amaz éjféli látomásban, melyben az erdő szertelobogó lángjai egy hatalmas tűz-csóvában egyesültek, jelezvén, hogy így kell egyesülniük egy Rendszerben a magyar erdők szerteélő remetéinek is. Ha tehát az Isten a magyar remetéknek ezt az új egyesülését akarja, bizonyára megvan vele a szándéka s azért ez a Rend nem fölösleges.

Másodszor épp az előbbiekből következik szükségképpen, hogy nem csatlakozhatnak a IV. Sándor pápa által 1256-ban egyesített Szent Ágoston remetéihez, hanem új Rendjüket új Pártfogó kegyes oltalma alá kell helyezniök, s erre Remete Szent Pálnál méltóbbat nem találhatnak.

Harmadszor: az isteni Gondviselés, ha létre hívta őket, gondoskodni is fog róluk. Ebben kételkedni keresztény emberhez nem illik. Kegyeskedjék tehát a Szentatya megbízni a magyar püspökök közül valakit, hogy vizsgálja meg a pálosok anyagi helyzetét s ha kielégítőnek találja ahhoz, hogy a kért Szent Ágoston-i regula szerint éljenek s ne kelljen koldulniok, engedélyezze ezt nekik kegyesen!

S itt Aquinói Szent Tamás letérdelt s megcsókolta a pápa saruit. IV. Orbán finom és szellemes francia arca mosolyogva és eltűnődve hallgatott. Jó szívvel és fürkészve nézte az

előtte térdelő magyarokat, mintha a lelkükben akart volna olvasni. Maga is hallgatásba merült, olykor megrebbenő ajka mintha imát suttogott volna

Végre megszólalt:

– Kedves Fiaim! Veletek van az Isten, ha úgy védelmez Titeket, mint Tamás Fiunk – s derűsen mosolygott rá. Majd komolyan folytatta: – Helyeseljük érvelését és ezennel megbízunk egy magyar püspököt, hogy vizsgálja meg ügyeteket, arról Nekünk jelentést tegyen s végső döntésünkig nevünkben intézkedjék s írja elő számotokra, amit szükségesnek tart. Mi apostoli áldásunkat adjuk reátok és sokat szenvedett hazátokra...”.

Eddig tart P. Raczynski elbeszélése.

Történelmi tény, hogy Özséb Atya a Rend jóváhagyása végett néhány társával Rómában járt IV. Orbánnál a lateráni zsinat rendelkezésének értelmében; ez 1262-ben történt. Tény, hogy ügye nem igen kapott volna kedvező és gyors elintéztést, ha Aquinói Szent Tamás hatalmas tekintélyével nem áll melléjük a római Kúriában; sajnos pontosabb és részletesebb följegyzések erre vonatkozólag nem találhatók a vatikáni levéltárban. Tény, hogy a pálosok kezdetől fogva nagy tisztelettel övezték Aquinói Szent Tamást, mint a Rend Protectorát, ünnepét piros betűsen ünnepelték (dupl. I. cl.) kalendáriumaikban s rendi Konstitúciókba is belevették, hogy az Angyali Doktor biztosra alapozott és megdönthetetlen tanításait kell követniök teológusaiknak. És tény az is, hogy a pápa Pál veszprémi püspököt bízta meg a pálosok ügyének elintézésével, kinek egyházmegyéjébe tartozott akkor még Pilisvidéke is, sőt Zalavártól Visegrádig a Balaton tengelyének vonalában a Dunántúl tekintélyes része. Pál veszprémi püspök pedig a következőket írta elő nekik 1263-ban:

„Pál Isten kegyelméből veszprémi püspök, Magyarország Fölséges Királyasszonyának udvari kancellárja, minden Krisztus-hívőnek üdvösséget az igazi üdvösségben.

Jelen sorainkkal mindenkinek tudtára adni akarjuk, hogy Szent Atyánknak és Urunknak, Orbánnak, Isten kegyelméből a szentséges római Egyház Pápájának lábaihoz járulva a Provinciális és a többi Perjel, szeretett fiaink, valamint egyházmegyénk különböző helyeinek remetéi, arra kérték őt, hogy engedélyezni kegyeskednék nekik Boldog Ágoston Reguláját, melyet a remeteélettel szakítva, követni akarnak. Kérelmüket kegyesen teljesítve Őszentsége levélben meghagyta nekünk, hogy – ha van, miből fenntartaniok magukat – Apostoli Hatalommal engedélyezzük nekik a Regulát, hogy aszerint éljenek, ha jónak találjuk, más jogának sérelme nélkül. Mi tehát ugyanazon Pápának, Atyánknak és Urunknak parancsát igyekezve tisztelettel teljesíteni, szorgalmasan megvizsgáltuk ügyüket, de sem magunk, sem mások által nem tudunk meggyőződni arról, hogy akkora vagyonnal rendelkeznének, mely az említett Regula megtartására elegendő alapot nyújtana.

Amiért is, miután előbb Káptalanunkkal megtárgyaltuk és alaposan megtanácskoztuk a dolgot, a már mondott tekintélyünkkel megengedjük, hogy azokban a házakban, melyekben most vannak, mint törvényes kollégiumokban, az Úrnak, mint az ő remetéi, továbbra is szolgáljanak (fenntartva a dézsma és a megyés püspök egyéb jogát azokon a helyeken, ahol laknak). Mivel pedig sem az istentiszteletre, sem a böjtre vonatkozó előírásokat, vagy szabályokat a régiek nem hagytak hátra, melyek az összes remetét egyetemesen köteleznék, nehogy a szokásoknak, vagy rendelkezéseknek különfélesége megbontsa az egységnek és szeretetnek Istentől inspirált kötelékét s a gonosz ellenség konkolyt hintsen a búza közé, azért azok a szokások vagy rendelkezések, melyeket kezünkbe tettek le, a következők:

1. Böjtölni fognak Mindenszentek ünnepétől Karácsonyig, napjában csak egyszer élve tejes ételekkel, kivéve a gyöngéledőket és a betegeteket, kik a Perjel engedelmével, ha szükséges, húst is ehetnek. Karácsonytól Hetvenedvasárnapig egy hétben három nap húst egyenek. Hetvenedvasárnaptól Húsvétig ismét tejes ételekkel éljenek naponta egyszer. Húsvétól pedig Mindenszentek ünnepéig hetenként három nap húst egyenek.

2. Az istentiszteletben pedig azt a rendet tartásuk be, melyet Boldog Ágoston Regulája szerint a székesegyházak kanonokjai tartanak meg.

3. A Provinciális Perjelt, kit időről-időre választanak, a megyés püspöknek mutassák be megerősítés céljából.

4. A minden évben megtartani szokott egyházmegyei zsinatokra minden kolostorukból két Testvér tartozik elmenni, hogy elfogadják és megtartsák ugyanazon zsinat üdvös intelmeit és döntéseit.

5. Jelenleg lakott rendházaik számát nem növelhetik; ezek pedig a következők: a Szent Ilonáról nevezett *fülöpszigeti*, a Szent M. Magdolnáról nevezett *kőkuti*, a Szent Jakabról nevezett *bakonyi*, a Boldog Erzsébetről nevezett *hidegkúti*, a Szent Imréről nevezett *badacsonyi*, Örményes mellett a *szigeti*, a Szent M. Magdolnáról nevezett *eleki* és a Szent Domonkosról nevezett *szakácsi* kolostor. Akiket pedig egyházmegyénkben egyebütt az említett Testvérek ruházatában találunk: mostantól fogva alávetjük a kiközösítés ítéletének. Kelt az Úr 1263-ik évében”.

Pál veszprémi püspök leveléből kitűnik tehát, hogy a pálosok olyan szegények voltak akkor is, hogy a kért Regula szerint kontemplatív életet nem élhették. A pápa nagy jóságát mutatja, hogy a veszprémi püspökkel ideiglenes szabályokat irat elő számukra s engedélyezi, ha korlátolt számú kolostorban is és még a püspöktől való erős függésüket hangsúlyozva (a Provinciális Perjel megerősítésénél, a dézsma-szedés jogánál, az egyházmegyei zsinatokon való megjelenés kötelezettségénél...) a szerzetesi életet. A szerzetesi életben éppúgy, mint a világi életben a nagy szegénység nem kisebb baj, mint a nagy gazdagság. De a gazdagság mégis csak nagyobb baj, mint a szegénység. Mert a szegénység hősöket és szenteket nevelhet, míg a gazdagság csak fegyelméletlenséget és hanyatlást okoz a Rendben!

Nagyon érdekes tovább a Pálosrend böjti fegyelme. (Megható a gyengélkedőkkel és a betegekkel való kivételes bánásmód!) Hogy ezt kellőképp értékelni tudjuk, tudnunk kell: abban az időben ezt sokkal szigorúbban tartották meg. Szent László törvényei között olvashatjuk, hogy a kántorböjt megszegéséért 12 napi kaloda járt!

Végül Pál püspök felsorolja az egyházmegyéjében található pálos kolostorokat. Első helyen a Szent Ilonáról nevezett *fülöpszigeti* kolostort említi (Insula Pilup S. Helenae). Nem lehet Pilisnek olvasni a Pilupot, mintahogy a P. Hevenessy tévesen és bizonyára csak elírás folytán írta, vagy nyomtatta és nyomában egynéhányan, még kevésbé lehet azonosítani ezt a pilisszentkereszti kolostorral, mert egy 1291-ből származó és Benedek veszprémi püspök által aláírt oklevél, mely Pál veszprémi püspök már említett rendeleteit erősíti meg, így sorolja fel a pálos kolostorokat: Pilis-Szentkereszt (In Pilisio), Kékes-Szentlászló és Fülöpszigete (Insula Pilup)... Valószínű tehát, hogy a pilis-szentkereszti monostor 1263-ban még nem készült el teljesen, azért nem szerepel Pál veszprémi püspök oklevelében.

Érdekes az is, hogy első kolostoraikat kiknek dedikálták a pálosok s kiket tiszteltek leginkább és tiszteltek meg e dedikációkkal? Özséb Atya, tudjuk, kolostorát a pilisi hegyekben a *Szent Kereszt* tiszteletére szentelte, melynek két ünnepét is megülte ősidőktől fogva az Egyház (a megtalálást és a felmagasztalást). *Szent Ilona* császárnő volt az, aki megkereste és megtalálta üdvösségünk árát s így érthető, miért tisztelték őt is különösképpen a pálosok. *M. Magdolna* tisztelete is érthető, hisz bűnös élete és Jézus halála után remeteségbe vonult és szigorúan vezekelt. *Szent Jakab* tiszteletét bizonyára még Bertalan püspök honosíthatta meg itt, ki spanyol követjárásaiból hozhatta talán a Szent egy kis ereklyéjét az általa alapított irughi kolostorba. Feltűnő a magyar szentek tisztelete is (*Szent Imre, Boldog Erzsébet*)! *Szent Domonkosnak* meg bizonyára Aquinói Szent Tamás miatt hódoltak a pálosok.

Természetesen nincsenek itt megemlítve a veszprémi egyházmegyén kívül eső kolostorok, mint a Szent Jakabról nevezett irughi (1225), a Szűzanyának szentelt két horvát kolostor: a remetei (1240) és a dubicai (1244), a Szent Egyedről, a remetéről, nevezett sátoraljaújhelyi (1248) a Szent Jakabról nevezett zalai, vagy gyulai (1260), a Mindszetteknek dedikált bajcsi (1260) és a IV. Béla királytól ekkor adományozott pilisszentléleki kastély (1263).

Boldog Özséb életében tehát már 16 pálos kolostor állott.

E kolostorok és szerzeteseik életéről igen kedves rekonstrukciót közöl Fejes János a bajcsi kolostor történetének megírásánál (Siklós múltja, 1937):

A kőből rakott monostor (1260) egy évszázados erdőben állott. „Viharban a szél zúgásától, csendes időben rigófütytől zengett az ősi tölgyes.

A Pálosoknak birtokaikon nem voltak jobbágyaik. Maguk művelték a csekély földet, a monostortól délre fekvő keresztúri (ma is így nevezett) dűlőben kapáltak, kaszáltak... Teljes szegénységben éltek...

A monostor épületében mindegyik remetének külön kis cellája volt. Komor, sötét kis szobák, a tölgyfából általuk készített ágygal, szőrpokróccal, rókabőrrel, imazsámollyal. A refektórium csúcsíves alkotásában barátságos hatást tett. Falát tölgyfatáblák borították, ezek fölött egy-két szentkép. A falak mentén padok. Középen nagy gömbölyű asztal, e körül faragott támlás faszékek. Mindezeket a bútorokat a remeték maguk faragták. Az egyik sarokban fehérre meszelt nagy banyakemence, amelyben télen sohasem alszik ki a tűz, mert az egyik novicius a folyosóról rendszeresen rakja rá a hasábot. A banyakemence párkányán kancsó, néhány bádognánc. A fal mellett íjak, balták és puskák. A másik oldalon imazsámoly, fölötté kereszt. Az ablakok csúcsívesek. Régebben hólyaggal voltak beragasztva, utóbb ezeket színes üvegek váltották föl, amelyek barátságosan szórták a napfényt a terembe. A remeték száma nyolc-tíz volt, akik közül az első a prior. Egy-két novicius mindig akadt. Ezek az alsóbbrendű munkát végezték. Fejték a kecskéket és a tehenet. Őrizték a sertéseket. Ezeknek az erdő bőven termette a bükk-makkot. A barátoknak meg a vadat, a málnát és mogyorót. A Pálosrend magyar rend volt. A magyar barátok mindig és mindenütt vendégszerető, derék emberek. Kenyerük, szalonnájuk, boruk, jó magyar szívük mindig volt. És amíg volt kenyér a háznál, bor a pincében, szalonna a hamuban, magyar szeretettel fogadták és marasztalták a vendéget. Pedig sokszor volt vendégük, mert a pécsi út ott vezetett el a monostort alatti völgyben s jó barát, jó ismerős szívesen nézett be hozzájuk. Ha megszólalt a csengő a tornácon, maga a perjel sétált le egy újonccal a „misés úton”, amelyet ma is így hívnak, a monostor csapó hídjához s üdvözölte az érkezőt. A Soklyosiak, meg a Garák mind szívesen látott vendégeik voltak a Pálosoknak. Bizonyára bebetértek hozzájuk, amikor a nagytótfalusi erdőben vadásztak, többször sétáltak velük a monostor kertjében, amely belenyúlt a hegy oldalát borító sűrű tölgyesbe. Talán még betűvetésre is tanították a fehér barátok e főurakat. Amikor megszólalt az éjféli csengő, a kolostor cellájából előjöttek mind a fehér csuhás remeték. Kicsi méceses, vagy viaszgyertya volt a kezükben és egyenes sorban haladtak közeli templomuk felé. Ott azután ajkukon zengett az ájtatos zsoltó. A bajcsi Pálos-remeték gyakran el-ellátogattak a Siklós körüli magyar községekbe. Templom nem volt ugyan még ekkor e községekben, de volt tornác, ahol lehetett misét mondani és leheteti gyóntatni”...

A magyar tanyák akkor is elhagyatottak és árvák voltak. S a szegény népnek nem igen akadtak egyéb barátai a „barátoknál”...

8. A szent halál

Számunkra a halál valami sötét, szomorú és könnyes dolog! A szenteknek öröm! Diadalkapu! Születésnap, mondja az Egyház! Ekkor születnek meg a mennyország számára. Mint érett gyümölcs hullanak az ég ujjongó ölébe.

Ha érdemes szentül élni, a szent és boldog és szép halálért mindenesetre érdemes! Az utolsó nap valóságos ünnep! Apotheózis! Az örökkévalóság boldogságának verőfénye játszik a haldokló szent fehér arcán...

Ilyen hangulatban lépünk be mi is a haldokló Özséb Atya cellájába, mely tele van a környék pálos remetéivel. Ott térdelnek ágya körül hangtalanul és könnyesen. Ezek a könnyek bizony a szeretet önzéséből fakadtak, mellyel inkább önmagukat, saját bekövetkező veszteségüket siratják... és némán hallgatják a Szent utolsó intelmeit.

Bár szemében gyilkos láz csillog, hangja mégis elég erős. Kéri Testvéreit, hogy folytassák azt, amit Isten akaratóból megkezdték. Szeressék ezt a Rendet, szeressék Reguláját, szeressék a közös élet gyakorlatait, szeressék fogadalmaikat, különösen a szent engedelmisséget és szeressék egymást... És Szent Ágoston Szabályainak legelső sorait idézi nekik, hogy „mindenekelőtt, Kedves Testvérek, Istent szeressük...” Azután megkérdezte őket egyenként, hogy kit akarnak utódjának megválasztani s mindnyájan egyhangúlag feleltek: „Benedek Testvért,” kit a krónikák boldogként tisztelnek...

S miután elbúcsúzott tőlük külön-külön s megáldotta őket, hálát adott Istennek minden jótéteményéért, a Testvérek szeretetéért s imádkozott értük s a Rend jövőjéért, majd a haldoklók szentségeiben buzgón részesülve, Jézus és Mária legszentebb nevével ajkán csöndesen és sugárzó arccal szenderült el az Úrban: 1270 január 20-án, alig 70 éves korában, remeteskedésének 24-ik, rendfőnökségének 20-ik esztendejében...

Ott temették el Pilisszentkereszten.

Nem sokkal az ő halála után halt meg az ország újraépítő, elfáradt, nagy királya IV. Béla is, kinek három szent leánya: Margit, Jolánta és Kinga, a többi szerzetekkel s az ifjú Pálosrenddel együtt könyörgött szüntelen a tatártól letarolt, pártviszályoktól legyöngült, Kun László királysága és az oligarchia elé néző szegény és tépett Magyarorszáért.

Fr. Warsányi István, pálos, szép hexameteres sírfelirata a monostor kápolnájának bejáratánál ékesen hirdette Pilisszentkereszt dicsőségét, míg a török Magyarországgal együtt el nem pusztította:

Egykor az úttalan pusztáknak útjain járva
Nagy hegyek alján kis kunyhókban laktak atyáink
S barlangok rejtették őket el a világtól.
Boldog Özséb, ez a szent ember, remete, pap, emelte
Itt a Keresztnek tiszteletére ezt a monostort,
Jöttek is ide hozzá a Testvérek seregestől
S elhagyva a magányt kezdtek közös életet élni.
Innen terjedt szét a világra Remete Szent Pál
Rendje, amelynek hófehér a ruhája s a lelke.
Nagy folyamok is ilyen kicsi forrásból fakadoznak.

Eredetiben:

Deserti quondam lustrantes in via Patres
Hinc humiles scopulis casas fixere sub altis
Et latebras sparsim statuunt in rupe cavata.
Vir sacer hanc heremita Eusebius atque sacerdos
Sub titulo tandem sanctae Crucis extruit aulam,
Mox ad eum fratres specubus fluxere relictis
Caeperuntque simul claustratem ducere vitam.
Hinc heremitarum Pauli succrevit in orbe
Religio: morum probitate nitens et amictu.
Maximus exiguo fluvius sic fonte redundat.

Igen, a forrás már felfakadt a magyar erdők mélyén, hogy egyre mélyebb, egyre hatalmasabb medret vájjon a magyarság életébe és történetébe.

9. Kanonizáció felé

A pálosok éppúgy, mint a karthauziak, soha egy lépést sem tettek szentéletű rendtagjaik kanonizációjának érdekében. Nem mintha ezt írásba foglalták s törvénné tették volna, ellenkezőleg: a XVI. század második felében egy rendi Nagykáptalan azt írja elő második cikkelyében, hogy „a szentéletű testvérek ereklyéit szorgalmasan gyűjtsék össze, életüket s példájukat könyvekben írják meg és végül, ha lehetséges, a Testvérek egyhangú beleegyezésével kérjék a Szentatyától azoknak szenttéavatását.” Erre azonban sohasem került sor. Talán alázatosságból nem sürgették, vagy az idők és körülmények mostohasága folytán maradt el, nem tudjuk bizonyosan.

De ennek a könyvnek célja, most már bevalljuk, éppen az, hogy Boldog Özséb kultuszának római jóváhagyása mellett egy táborba gyűjtse a magyar katolicizmust. Hisszük, hogy szavunk nem lesz pusztában kiáltó szó s hogy felszólításunk nem fog süket fülekre találni. Talán nem kell sokat magyaráznunk, amit Szluha György pálos oly szépen és tömören fogalmazott meg már több, mint száz éve, hogy szentjeink oltárra-emelése „minden buzgó hívőnek legigazabb vágya, Hazánknek és az Egyháznak haszna és dicsősége, előttük pedig igen kedves hódolat volna” (Compendium historiae sacri, religiosi ac proprie Hungariae Ord. S. Pauli..., Vác, 1804).

Ezért kérjük alázattal és tisztelettel azokat, akik végigolvasták ezt a kis könyvet, hogy (az idemellékelt levelezőlapon) gyűjtsenek aláírásokat e szent cél érdekében, melyek alapján bátran Róma elé terjeszthetjük kérelmünket, hiszen az egész magyar katolikus társadalom óhaja ez. Ha ez kétségtelenül megnyilatkozik, akkor megindíthatjuk azt a nagyszerű eljárást, melynek sikerében nem kételkedhetünk.

Mert Özséb Atya kanonizációja nem is lesz olyan nehéz s ami nem egészen mellékes szempont, olyan költséges dolog. Az ő boldoggáavatását, mert egyelőre csak erről lehet szó, Róma nem a rendes módon folytatja majd le, hanem kivételesen jóváhagyná nyilvános tiszteletét s erre a célra szentmisét és zsolozsmát is engedélyezne, ami eddig – sajnos – nincs, ha bizonyítani tudjuk, hogy kultusza ősidőktől fogva (1534 előtt) napjainkig megszakítatlan és általános (Cod. Jur. Can. 2127). Ezt pedig bizonyítani tudjuk (a felhasznált irodalom is meggyőzhet erről minket). Azonkívül Boldog Özséb képeit, szobrait, vagy domborműveit több templomunk őrzi igen régtől fogva, ami szintén erős bizonyossága az ő tiszteletének.

Adja Isten, hogy tiszta szándékunk valóra váljék. Mondjuk el ezért ezt a szép imát, melyet Meszlényi Gyula püspök könyvében (Szentek élete) találtunk Boldog Özséb élete után:

„Öntsd szívünkbe, Uram, szent kegyelmedet, hogy az örökkévalókra gondolva, a jót megismerjük s amit megismertünk, azt kövessük is. A mi Urunk Jézus Krisztus által. Amen.”

Felhasznált irodalom

(Ritkább példányoknál fel van tüntetve a könyvtár is, ahol megtalálhatók).

- Asztalos–Pethő:** A magyar nemzet története, Dante, Budapest.
- Balanyi György:** A szerzetesség története, 1923, Budapest.
- Balázs Benedikta:** Pannónia Virágos-kertje, 1929, Budapest
- Berecz Sándor:** Magyarország művelődésének története, 1905, Gyoma.
- Békefi Remig:** A pilisi apátság története. I. k. 1891, Pécs.
- Bollandus Joannes:** Acta Sanctorum Ungariae, Appendix, De B. Eusebio, Ord. S. Pauli primi Erem. primo in Ungaria Provinciali, Ex manuscriptis R. P. Gabrielis Hevenyessi, 1743, Tyrnaviae. (Pálos Kolostor Budapest)
- Dedek Crescens Lajos:** Szentek élete, I. köt., 1900, Budapest.
- Eggerer Andreas:** Fragmen panis corvi protoeremitici seu reliquiae Annalium Eremitarum Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Pauli primi eremitae... 1663, Wien. (Pálos Kolostor Budapest)
- Erdélyi László:** Magyar történelem, Athenaeum, Budapest.
- Fülöp Kálmán:** A pálos lélek, Katolikus Szemle, 1937 nov.
- Gondán Felicián:** A középkori magyar Pálosrend és nyelvemlékei, 1916, Pécs
- Gyenis András:** A Pálosrend múltjából, 1930, Kalocsa.
- Gyöngyösi Gergely:** Vitae Fratrum Ordinis Fratrum heremitarum S. Pauli primi heremitaе, kézirat (1530 előtt). (Egyetemi Könyvtár, Budapest)
- Hóman–Szekfű:** Magyar Történet, I. és II. köt. (évszám nélkül).
- Karácsonyi János:** Magyarország Egyháztörténete főbb vonásaiban, 1906, Nagyvárad.
- Karcsú Antal:** Vác város története, I. köt. 1880, Vác.
- Kazaly Imre:** Egyetemes Egyháztörténelem, I. köt. 1880, Vác.
- Kerékgyártó Árpád:** A műveltség fejlődése Magyarországon, (889–1301), Budapest.
- Kisbán Emil:** A magyar Pálosrend története, 1938, Budapest.
- Knauz Nándor:** Monumenta Ecclesiae Strigoniensis, I. köt. 1874, Esztergom.
- Knézsa Tiborc:** Succinctae historicae notitiae sacri ac candidi ord. S. Pauli primi Erem. 1866, Krakkó. (Fővárosi Könyvtár, Budapest)
- L. N.:** Radix et origo eremi coenobiticae religionis S. Pauli primi Eremitae cum brevissima monasterii S. Crucis in Pilisio territorii Strigoniensis relatione a B. Eusebia strigoniensi Canonico, postea Ordinis Praefati primi in Regno Hungariae Provincialis erecti... 1683, Róma. (Fővárosi Könyvtár, Budapest)
- Meszlényi Gyula:** Szentek élete, I. köt. 1905, Szatmár-Németi.
- Orosz Ferenc:** Synopsis Annalium Eremitarum Ordinis S. Pauli primi Eremitae, 1747, Sopron. (Pálos Kolostor Budapest)
- Pauler Gyula:** A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt, I. és II. köt. 1893, Budapest.
- Pámer László:** A remete-élet az Egyházban, különösen hazánk földjén, 1908, Katolikus Szemle.
- Péterffy Károly:** Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae, 1742, Wien. (Fővárosi Könyvtár, Budapest)
- Pokorski Ince:** Series vitae SS. Patrum, quos Eremus Paulina transmisit Astris necnon quos coenobitica Claustra in conspectu Dei hominumque reddidit gratiosos... 1738, Wien. (Központi Szeminárium, Budapest)
- Prohászka Ottokár:** A Pilis hegyén, Összegyűjtött M. 8. köt.

- Raczynski Kajetán:** Obrazek z dziejów zakonu sw. Pawła I-go Pustelnika, 1926, Kraków.
- Sashegyi Sándor:** A pilisi hármas remetebáráng „A fehér barát” II. 2. számában.
- Schütz Antal:** Szentek Élete, I. köt. 1932, Budapest.
- Szluha György Demeter:** Compendium historiae sacri, religiosi ac proprie Hungariae Ord. S. Pauli primi Eremitae... 1804, Vác. (Magy. Nemz. Múzeum Orsz. Széchenyi Könyvt.)
- Tarczai György:** A nagy rendalapítók, Szent István Társulat.
- Váczy Péter:** A középkor története, 1936, Budapest.
- Villányi Szaniszló:** Néhány lap Esztergom város és megye múltjából, 1891, Esztergom.
- Zalka János:** Szentek Élete, I. köt. 1859, Pest.
- ? Ungaricae sanctitatis Indicia... 1737, Nagyszombat. (Pálos Kolostor Budapest)